

Барнич О.В.

**ВИКОРИСТАННЯ
ХУДОЖНЬОЇ СПАДЩИНИ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ
(З ДОСВІДУ РОБОТИ)**

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка**

Барнич О.В.

**ВИКОРИСТАННЯ
ХУДОЖНЬОЇ СПАДЩИНИ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ
(З ДОСВІДУ РОБОТИ)**

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Чернігів
2015

УДК 373.3.016:811.161.2'35-028.31:929(072)

ББК Ш 141.1-9.02

Б 25

Рецензенти:

Жила С.О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та літератури Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка;

Антипець В.П. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, дошкільної та початкової освіти Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського;

Коновальчук М.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, завідувач Чернігівського Регіонального центру Інституту обдарованої дитини.

Барнич О.В.

Б 25 **Використання художньої спадщини В.О. Сухомлинського на уроках позакласного читання (з досвіду роботи) : Методичний посібник.** – Чернігів : Чернігівський національний університет імені Т.Г. Шевченка, 2015. – 68 с.

УДК 373.3.016:811.161.2'35-028.31:929(072)

ББК Ш 141.1-9.02

Проаналізовано шляхи використання художньої спадщини В.О. Сухомлинського на уроках позакласного читання з метою формування морально-творчого компонента особистості учня молодшого шкільного віку. Запропоновано нові форми організації читацької діяльності молодших школярів у вигляді авторських читацьких щоденників.

Для студентів, вчителів та викладачів педагогічних вишів.

Затверджено на засіданні кафедри мов і методики їх викладання
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка
(протокол №4 від 27.11.2014 р.)

© Барнич О.В., 2015

ВСТУП

Проблема становлення мовної особистості учня молодшого шкільного віку в умовах сучасного едукативного середовища набирає особливої актуальності в контексті зміни пріоритетів та зміщення акцентів. Сучасна освіта, особливо її початкова ланка, демонструє характерну тенденцію до «комп'ютеризації» навчального процесу. Безперечно, зважаючи на соціальну детермінованість, використання інформаційних технологій (ІТ) на уроках початкової школи є необхідним. ІТ сприяють урізноманітненню навчального процесу, його поживленню, підвищують ефективність засвоєння окремих тем. Не зважаючи на зазначені переваги, навчальний процес, у якому домінантою є не людина, а технічний засіб, втрачає морально-етичний компонент. Те ж саме відбувається і з комунікативним компонентом. Адже взаємодія системи «дитина-комп'ютер», у переважній більшості, є зорієнтованою на зорові образи, а завдання – сформовано у вигляді тестів, тобто дитина має робити вибір, не пропонуючи і не вносячи власного бачення проблеми. Тобто, з'являється не менш важлива проблема, наслідками якої може бути творча інертність.

На нашу думку, педагогічний процес має бути переорієнтовано на «олюднення» та збагачення його завданнями, основною метою яких має бути як розвиток мовлення, мислення, так і формування морально-творчої мовної особистості учня молодшого шкільного віку. Нажаль, у системі сучасних пріоритетів стає не актуальним такий важливий метод збагачення та урізноманітнення словникового складу учнів, формування індивідуального морального досвіду і творчого компонента, як робота із художньою книгою. У цьому зв'язку ми вважаємо за необхідне звернути увагу на оптимізацію процесу опрацювання художніх творів як на уроках літературного читання, так і в позаурочний час.

Беручи за основу історико-педагогічні здобутки, орієнтовані на унікальність кожної дитини, на створення необхідних умов для розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку як

компонента гармонійного розвитку особистості, нами було розроблено дидактичний посібник для позакласного читання у початковій школі.

Мета створення й апробації посібника полягала у тому, щоб діагностувати рівень розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку у взаємозв'язку з особливостями розвитку моральної сфери дитини, та розвиток творчих здібностей молодших школярів, на засадах художньої спадщини В. Сухомлинського. Нами було визначено такі **завдання**:

1) визначити рівень творчого потенціалу особистості учня молодшого шкільного віку;

2) з'ясувати специфіку вираження творчих здібностей учнів початкової школи засобами мовленнєвої творчості;

3) дослідити особливості впливу емпатійного та індивідуального морального досвіду дитини на формування емоційно-оцінної думки від прочитаного;

4) провести порівняльний аналіз специфіки мовленнєвої та морально-творчої спрямованості школярів сільської та міської шкіл.

Посібник складався із оповідань В.О. Сухомлинського різноманітної тематики, оскільки саме вони мають морально-етичне наповнення та виражену актуальність, невіддільну часово-просторовим категоріям. До оповідань нами було складено запитання-завдання, які стимулюють свідоме читання з подальшою реалізацією творчого підходу до прочитаного матеріалу.

Структура посібника передбачала можливість письмової відповіді на визначені запитання, передачі образотворчими засобами враження від прочитаного, оформлення титульної сторінки посібника, що дозволяє поєднувати словотворчість та образотворчість. Сумарним результатом роботи мало бути збагачення та уточнення словникового складу школярів, розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку засобами художньої творчості на матеріалі художньої спадщини В.О. Сухомлинського.

МОРАЛЬНА СФЕРА ЯК ВЕКТОР ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА (ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Мораль є категорією етики, синонімом поняття «моральність». Однак, якщо мораль – це форма свідомості, моральність – практичне втілення етичних норм і принципів, переломлення загальнообов’язкових моральних приписів через внутрішній світ конкретної особистості. Проблема визначення взаємодії моральних якостей та креативного потенціалу, особливо на рівні початкової школи не є достатньо висвітленою і, на нашу думку, потребує інноваційного креативного підходу, хоча гармонійний розвиток особистості взагалі і розвиток моральності і творчості зокрема, були предметом дослідження, обґрунтування та жвавих дискусій ще за доби Античності.

Так, Платон вбачав позитивний вплив на розвиток особистості дитини в іграх, казках, піснях. Ідеї виховання морального потенціалу особистості знаходять своє відображення в спадщині Аристотеля, який наголошував на трикомпонентній структурі душі (рослинна, тваринна, розумова) і, відповідно, на необхідності фізичного, морального і розумового виховання. Демокрит надавав великого значення моральним вправам у вихованні дітей і молоді. Вітторіно да Фельтре у практиці своєї школи «Будинок радості», вважав за доцільне застосовувати тілесні покарання виключно з метою регулювання аморальної поведінки вихованців. Щодо тілесного покарання та покарання взагалі, ми вважаємо, що педагогіка не може зовсім відмовитись від каральних санкцій, але фізична кара не може бути панацеєю від недисциплінованості, невихованості чи аморальності. Більш дієвими є санкції, які базуються на можливості осмислення вихованцем скоєного.

М. Монтень ставить на один щабель проблеми розумового розвитку та виховання високоморальної особистості. Одним з напрямків, які виділяє педагог для розвитку моральних якостей особистості є комунікативний, тобто спілкування із різними людьми, оточуючим світом має сприяти формуванню моральних цінностей. Ми вважаємо, що

такий підхід можна вважати доцільним лише у комплексі. Не останнє місце в такій системі має займати аналітико-синтетична діяльність, порівняння, узагальнення, абстрагування.

Важливу роль проблема моральності відіграла у вітчизняній та світовій педагогічній науці. Зокрема, Я.А. Коменський, говорячи про виховання людяності в людині виділяє чотири основні чесноти: мудрість, поміркованість, справедливість, мужність. Педагог підкреслює, що людина не народжується з моральними якостями, а набуває їх протягом життя за допомогою виховання. Учений пов'язує моральність з вихованням мудрості та любові до неї в учнів. Я.А. Коменський, поряд із головними чеснотами, рекомендував розвивати в дітях скромність, слухняність, охайність, доброзичливість до інших людей, повагу до старших, працелюбність. Великого значення він надавав у моральному вихованні прикладу батьків, вчителів, товаришів, бесідам з дітьми на морально-етичні теми.

Ми поділяємо думку вченого, особливо той аспект, що основою доброї поведінки дітей є особистий приклад старших, ця ідея має своє продовження у спадщині Гельвеція, який твердить, що дитина щодня спостерігає розрив між моральними настановами і поведінкою вихователя. Ж.-Ж. Руссо вважав, що виховання має бути природовідповідним, а період морального виховання, розвитку відповідає віковому інтервалу від 15 років до повноліття, з чим ми не погоджуємось, оскільки найбільш сприятливим для розвитку морального потенціалу як складової гармонійного розвитку особистості є дитинство, особливо дошкільний та молодший шкільний вік. Саме в цей час закладаються основи світоглядних орієнтирів, норм поведінки, прийнятих та схвалюваних суспільством, починаючи з елементарного рівня диференціації «хороше» та «погане».

Й. Песталоцці метою морального виховання дітей вважав виховання у них любові до людей. Ця ідея, за нашим переконанням, є справедливою, адже кожна людина живе і самовиражається у соціумі, для оптимізації процесу адаптації особистості до суспільства – соціалізації, важливим є орієнтування на неконфліктну поведінку, а її основою є позитивна мотивація на взаємодію з іншими людьми. Педагогами-філантропістами на чолі з І. Базедовим та Хр. Зальцманом було розроблено програму морального виховання підростаючої особистості (уміння керувати своїми бажаннями, стійкість, працелюбність, правдивість, слухняність, скромність і акуратність, любов до чистоти і порядку, виконавська дисципліна, повага до оточуючих людей, релігійність). Ф. Дістервег вважав, що у підростаючого покоління необхідно розвивати самостійність, активну та свідому позицію у процесі

служіння істині, красі та добру. Тобто ми бачимо інтегративну цілком виправдану позицію на межі філософії, естетики та етики як філософії моралі.

Думку Й. Гербарта ми ставимо певною мірою під сумнів, оскільки він переконує, що в дитині необхідно приборкувати «дикість» для ефективного морального розвитку та можливості керувати дітьми. Проте це загалом зводилось до придушення самостійності, тож, за таких умов, про творчість не йдеться, на відміну від «Йена-план» школи П. Петерсена. Він вважав основним принципом вільну активність дітей. Погляди педагога є ближчими до запитів нашого часу, але їх реалізація є неможливою без зміни змісту та методів навчання.

Й. Гербарт у моральному вихованні використовував опору на позитивне у вихованцеві, тобто він на перший план ставив те позитивне, що є у кожного учня від природи. Позитивне тут постає відправною точкою для руху вперед. Ми не можемо не погодитися із зазначеним концептуальним положенням, оскільки вважаємо, що орієнтація на позитив і віра в сили вихованця, особливо моральні сили здатна справити максимальний позитивний вплив на формування моральної сфери особистості.

О. Духнович вважав, що, навчаючись в школі, діти мають засвоїти релігійну і народну мораль, яка зміцнює духовні сили, прищеплює любов до рідної землі і не дозволяє вихованцеві «вбиратися в чуже пір'я». Науковець щиро вірив у те, що шляхом поширення освіти поліпшується мораль людей, а це в свою чергу, робить суспільство гуманнішим і веде до злагоди та згоди в ньому [2, с. 134]. Ми вважаємо думку О. Духновича особливо актуальною власне у контексті реалій функціонування сучасного суспільства. Проблема полікультурності, яку порушує педагог, у контексті функціонування сучасного українського соціуму є досить гострою, оскільки намічені шляхи її вирішення є сумнівними. Домінуюча теза про толерантне ставлення до інших культур сприяє витісненню власних цінностей, у зв'язку з конкурентною боротьбою, або ж гостре протистояння усьому, що не є складником власної культурної традиції, а це може призводити до аморальних вчинків. Єдине можливе вирішення означеної проблеми – проміжний варіант між вказаними стратегічними лініями.

К. Ушинський вбачав у духовно-моральному впливові на дитину такий результат: розвиток гуманності в дитині, почуття національної і власної гідності у поєднанні із скромністю, чесність і правдивість, патріотизм, працьовитість, дисциплінованість. Завдання і зміст духовно-морального виховання визначав з огляду вселюдських, народних і національних культурних цінностей, виходячи з вимог народних чеснот і

норм християнської моралі, дбаючи, щоб воно розвивало в дитини твердий характер і волю, стійкість, почуття громадянського обов'язку. До цього вченим включається усунення в національному характері рис від'ємних й утвердження прикмет позитивних. Протиставлення: Бога – дияволу, Добра – злу, Світла – темряві, Правди – брехні, Милосердя – жорстокості, Розуму – невігластву, Честі – ганьбі, Працьовитості – неробству, Краси – потворності [2, с. 170]. Ми погоджуємось із цим твердженням, особливо в тому, що важливим напрямком формування моральних якостей особистості є можливість здійснювати порівняльний аналіз позитивних та негативних явищ з метою свідомого вибору стратегії власної поведінки, світоглядних орієнтирів, ціннісних позицій.

Л. Толстой вважав, що високий моральний ідеал треба шукати у поглядах селянських мас, окрім цього, робив акцент на єдності моралі та релігії. Він пропагував теорію «неопирання злу насильством», доводив важливість таких якостей, як незлобливість, смиренність, любов до ближніх [1, с. 235]. Загалом, ми поділяємо погляди педагога, оскільки теж вважаємо, що сільська школа чинить більший вплив на формування моральних принципів особистості, не виключено, що причиною цього є ширші можливості аналізу результатів інтеракції систем «людина – людина», «людина – природа». Щодо застосування теорії «неопирання злу насильством», то вона безумовно є істинною, оскільки незаперечним є положення про те, що насильство породжує насильство, у цьому зв'язку доречніше здійснювати такий вплив на формування особистості молодшого школяра, який би передбачав орієнтацію на пошук розв'язання конфліктних ситуацій методами, які не передбачають застосування агресивних форм поведінки.

П. Лесгафт у своїй праці «Сімейне виховання дитини та його значення» узагальнив багаторічний досвід своєї лікарської та педагогічної діяльності, виділивши шість типів поведінки дітей: лицемірний, честолюбний, добродушний, затурканий-м'який, затурканий-злісний та пригнічений; дав кожному з них детальну характеристику, підкреслюючи, що тип дитини залежить від впливу на неї середовища, де вона росте [1, с. 238]. Результати роботи вченого щодо визначення типів дітей є особливо актуальними у зв'язку з тим, що інститут сім'ї, незважаючи на стереотипність думки стосовно переоцінювання величини впливу інституту освіти, чинить вирішальний вплив на формування особистості дитини загалом та морального аспекту особистості зокрема.

Незаперечним є факт формування характеру дитини, принаймні основних його компонентів, до семи років. У цей період дитина перебуває вдома, або у дошкільних закладах освіти, що й підтверджує

тезу про вирішальний вплив сім'ї на формування моральної сфери особистості дитини. Ця ідея знаходить певний відгук і у працях М. Драгоманова, який окрім важливості формування особистості в сім'ї, батьківського виховання, орієнтує на моральне виховання дітей, яке включає формування в дітей любові до Батьківщини, рідної мови, закликає не бути «провінційним родичем прихвоснем чужого» [1, с. 241].

І. Франко у своїй педагогічній та літературній діяльності великого значення надавав проблемі розвитку школи, особливо початкової ланки освіти, вважав за необхідне прищеплювати високі моральні ідеали підростаючому поколінню.

А. Макаренко акцентував увагу на значущості впливу, авторитету батьків у процесі формування моральної сфери особистості. Педагогічна теорія і практика підтверджує той факт, що гіперопіка батьків є стимулом до розвитку черстої та байдужої дитини, особливо, коли дитина у наслідок такої моделі поведінки членів сім'ї перетворюється на домашнього тирана.

Означену проблему А. Макаренко розглядає на прикладі сімей, які мають лише одну дитину. Вчений вважає, і ми підтримуємо це положення його педагогічної концепції, що у згаданих сім'ях потреби батьків мають домінувати над потребами дитини. Він був глибоко переконаний, що найкращі діти бувають у щасливих батьків. Діти мають бачити живий приклад сімейного щастя, сприяти його зміцненню і ділити разом з батьками [1, с. 279]. Виконання вказаних умов має сприяти зміцненню світоглядних орієнтирів, переоцінці духовних цінностей, утвердженню моральних ідеалів.

Центральною проблемою творчості В. Сухомлинського є формування гармонійно розвиненої особистості, одним з найважливіших компонентів якої має бути високоморальні переконання. Засобом формування духовної сфери ви учня педагог-гуманіст вважає морально-трудова виховання. Заслугою В. Сухомлинського є розробка, описаних у книзі «Павлиська середня школа», принципів трудового виховання: єдність трудового виховання і загального розвитку особистості – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного; розкриття та розвиток індивідуальності в праці; раннє включення у продуктивну працю; різноманітність видів праці; постійність, неперервність праці; елементи продуктивної праці дорослих у дитячій праці; творчий характер праці; поєднання зусиль розуму і рук; спадкоємність змісту трудової діяльності; цілісний характер продуктивної праці; посиленість трудової діяльності; єдність праці та багатогранного духовного життя [1, с. 308].

Важливість праці у процесі становлення морального компоненту особистості полягає у можливості пропагувати спосіб життя,

домінантою якого є творення, на протипагу споживацькій орієнтації життєвих принципів, які призводять до деградації, деморалізації особистості. Отже, моральний розвиток не може здійснюватись в одному напрямку, визначальною його рисою має бути полікомпонентність. В. Сухомлинський наголошував на необхідності існування у школі культу Матері, Батьківщини, Людини, Слова як необхідної передумови формування високоморальної, гармонійно розвиненої особистості учня.

Проблема моральності не втратила своєї актуальності і в контексті сучасної психолого-педагогічної думки у формі виховної діяльності школи та сім'ї, що має метою формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності. Важливою ознакою моральності особистості є совість, яка характеризує здатність особи здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формувати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати самооцінку вчинків.

Багато різноманітних факторів впливають на моральну сферу особистості. Зокрема, варто виділити засоби масової інформації, оскільки саме це джерело на сьогоднішній день диктує моральні позиції, нав'язує стандарти поведінки в різних життєвих умовах. Нерідко також є причиною нервового напруження і стресу. І, що найважливіше, забирає багато часу, який можна було використати раціональніше, корисніше. Ми погоджуємось з тим, що сугестивність образів на телевізійному екрані призводить до того, що молодь знищує свій творчий потенціал, самостійність мислення, втрачає свою індивідуальність, піддається ілюзіям, прагне до все більш гострих відчуттів і сенсацій, відвертається від гуманістичних ідеалів, сформованих людством за період його життя в умовах цивілізації. Усе це призводить до надмірної раціоналізації всього нашого буття.

Незважаючи на принцип полікультурності, актуальний для сучасної педагогічної думки, у відповідності з яким, одним із провідних завдань освіти є орієнтація вихованців на толерантне ставлення до представників інших націй, інших культур, варто враховувати ментальність українців і, відповідно, несумісність ціннісних орієнтацій оцінного сприймання життєвого простору відносно до інших націй. Це говорить про те, що надв'язувані телебаченням норми негативно впливають на світоглядні орієнтації, моральну сферу підростаючого покоління.

Науковці, зокрема окреслюють структуру морального виховання, в якій виділяють моральні почуття, моральне мислення, моральну свідомість. Ці три компоненти складають основу та стимул виявлення моральної волі. Саме завдяки моральній волі здійснюються (або не

здійснюються) ті чи інші вчинки людини [4, с. 119]. Проблема синтезу моральності та волі займає провідне місце у психолого-педагогічній літературі.

Доведено: що молодша дитина, то менше вона є здатною до глибокого усвідомлення подій, ситуацій тощо. Часто її поведінка в екстремальних умовах детермінована впливом юрби, нестандартної ситуації, яка може бути пов'язана з такими емоціями, як страх, відчай, а це може негативно вплинути на можливість зробити самостійний вибір і реалізувати вольову дію. Змістом виховання в учнів моральної волі є робота педагога, спрямована на стимулювання вихованців до володіння собою, сміливого захисту скривдженого, немічного [4, с. 119].

Загалом мораль розглядають як систему дій, принципів, законів, норм і оцінок, що регулюють стосунки між людьми. Вона виконує пізнавальну, виховну, оцінну функції. Норми і принципи моралі, її почуття визначають життєву позицію особистості, спільноти. Мораль регулює поведінку людини в усіх сферах її суспільного життя – в побуті, науці, політиці, сім'ї та громадських місцях [5, с. 398].

У структурі моральності окрім зазначених виділяють такі компоненти:

- моральні переконання;
- моральні звички;
- моральна спрямованість.

Розглянемо суть окреслених понять. Моральні переконання – пережиті та узагальнені моральні принципи, норми. Вони є раціональною основою моральної діяльності особистості, що дають їй змогу чинити свідомо, розуміючи необхідність, доцільність певного вчинку. Тобто становлять індивідуальний моральний досвід дитини, закумуляований у результаті суми моральних ситуацій, дій, вражень, отриманих протягом життя.

Моральні звички – корисні для суспільства стійкі форми поведінки, які є внутрішньою потребою особистості та виявляються в будь-якій ситуації й умовах. Формування моральних звичок є одним з найважливіших завдань вихователя. Оптимізації означеного процесу сприяє як використання ситуацій, що складаються під час уроків та в позаурочний час, так і моделювання ситуацій сприятливих для формування позитивних моральних звичок.

Моральна спрямованість – стійка суспільна позиція особистості, що складається на світоглядній основі мотивів і виявляється в різних умовах як властивість особистості. Моральна спрямованість передбачає наявність моральних переконань, моральних звичок, моральної свідомості, властивих певній особистості, які в сукупності утворюють її

моральність [5, с. 399]. Тобто моральна спрямованість є якісним новоутворенням, результатом сумарного впливу як зовнішніх так і внутрішніх факторів, які забезпечують, у загальному, формування цілісного явища – моральної сфери особистості учня молодшого шкільного віку.

Проблема морального розвитку особистості, формування морального досвіду є важливим компонентом у структурі розвитку творчого мислення учнів, оскільки творчість є таким процесом, який потребує спрямованості, певного стимулу. Творчість є конструктивним процесом, спрямованим на пошук нових відповідей, нових шляхів реалізації завдань, нових форм вияву єдності власного досвіду та нової інформації, яка відкладається у вигляді вражень, емоцій, переживань. Такий процес не може бути наслідком діяльності об'єкта, який перебуває в обставинах, що не мають ні етичного, ні емоційного навантаження. Тобто з огляду на це, проблема формування морального досвіду набуває значної актуальності.

С. Карпенчук провідною формою у системі морального виховання визначає урок моральності (години спілкування). Ми погоджуємось з думкою науковця щодо того, що власне процес формування морального досвіду школярів виявляє виховний вплив у формі єдності інтелектуальної, емоційної, вольової сфер людини. Він має здійснюватися на основі засвоєння моральних знань та підкріплюватися моральними почуттями, ставленнями, завершуватися педагогічними практикумами.

Наведена система моральних знань ілюструє принцип полікомпонентності моральної сфери особистості учня, а це впливає на специфіку планування та оптимізації методів впливу на процес формування моральності як рушія творчого підходу до вирішення проблем, пошуку пріоритетів у контексті інтеракції систем «людина – людина», «людина – природа». Свідченням вищого рівня моральної поведінки є свідоме володіння своїми пристрастями, вірність моральним переконанням, бажання допомогти тим, хто цього потребує тощо.

Моральне виховання це не постійні сентенції, докори, формальне завчання норм людського співжиття, а активний процес суб'єктивно-об'єктивних відношень, коли на основі свідомого засвоєння виробляється переконання. Учень може добре орієнтуватись в моральних нормах, досконало знати їх походження, але в реальному житті діяти всупереч цим нормам. Виключно внутрішнє переконання людини в необхідності слідування цим нормам і є свідченням моральної вихованості індивіда [172, с. 119].

Маємо зробити висновки щодо взаємозв'язку понять «творчість», «творчі здібності» та категорії «мораль», оскільки, на наш погляд, мораль

виконує в окресленій системі мотивуючу роль, виступає рушійною силою:

- проблема моральності була і залишається предметом живих дискусій від античності й до наших днів;

- мораль є багатофакторним, соціально детермінованим явищем, безпосередньо пов'язаним із виховним впливом у процесі формування творчої особистості учня;

- взаємообумовленість, взаємодія розвитку моральної сфери особистості, морального потенціалу та творчих здібностей особистості виявляється у проєктуючій функції моральності у контексті процесу творчості учнів;

- одним із засобів розвитку морального потенціалу школярів є методи превентивної педагогіки, які є зорієтованими на попередження, профілактики аморальної поведінки учнів, за рахунок аналізу факторів впливу та групи ризику;

- проблема морального розвитку особистості, формування морального досвіду є важливим компонентом у структурі розвитку творчого мислення учнів, оскільки творчість є таким процесом, який потребує спрямованості, певного стимулу.

ЗМІСТ

ДИДАКТИЧНОГО ПОСІБНИКА

Зважаючи на зазначене раніше, ми проаналізували художню спадщину В.О. Сухомлинського, виокремивши твори, які мають як високий креативний потенціал, так і виразне морально-етичне наповнення. Наводимо тексти дидактичного посібника із завданнями:

Тільки живий красивий

Величезний красивий метелик сів на червону квітку канни. Махаон. Сів і ворушить крилами.

До Махаона підкрався хлопчик і спіймав його. Тріпочеться метелик, а вирватись не може. Хлопчик приколов його великою шпилькою до аркуша паперу. Крильця метелика й зів'яли.

– Чого ти перестав тріпотіти крилами, Махаоне? – питає хлопчик.

Махаон мовчить. Хлопчик поклав аркуш із мертвим метеликом на підвіконня. За кілька днів дивиться – крильця посохли й розсипались, по черевці повзають мурашки.

– Ні, він тільки живий красивий, – сказав засмучений хлопчик. – Коли крильця його тріпочуть на квітці канни, а не на папері.

-
1. Що тобі хотілося б намалювати, прочитавши це оповідання? Намалюй, будь ласка.
 2. Як би ти вчинив на місці хлопчика?
 3. Чому метелик красивий тільки живий?
 4. Яка головна думка оповідання?

Чого синичка плаче?

У хаті край села жили чоловік і жінка. Було в них двоє дітей – Мишко й Оля.

Біля хати ріс високий гіллястий осокір.

– Зробимо на осокорі гойдалку, – сказав раз Мишко.

– Ой, добре буде гойдатися! – зраділа Оля.

Поліз Мишко на осокір, прив'язав до гілки вірвовку.

Стали на гойдалку Мишко й Оля та й давай гойдатися. Гойдаються діти, й осокір гойдається.

Гойдаються діти, а навколо них синичка літає та співає, співає.

Мишко й каже:

– І синичці весело, що ми гойдаємось. Як вона радісно співає.

Глянула Оля на стовбур осокора й побачила дупло, а в дуплі гніздечко синиччине, а в гніздечку пташенята маленькі.

– Синичка не радіє, а плаче, – сказала Оля.

– Чого ж їй плакати? – здивувався Мишко.

– Подумай чого, – відповіла Оля.

Мишко зліз із гойдалки, став на землю, дивиться на синиччине гніздо й думає: «Чого синичка плаче?»

-
1. Як ти вважаєш, чого синичка плаче?
 2. Який би малюнок ти придумав до цього оповідання?
 3. Хто з дітей тобі більше сподобався?
 4. Чому вчить оповідання?

Як носили півника продавати

Жили собі у бабусі Марії онучок Юрко і півник Панько. Були вони великі друзі. Рано-вранці Панько співав «Ку-ку-рі-ку!» – і Юрко прокидався. Хлопчик ніс Панькові жменю пшона. Півник клював пшоно і дякував Юркові.

Та ось прийшла біда: не вродив хліб, нічого півникові їсти. Посадила бабуся Марія півника Панька в корзинку й понесла на ярмарок продавати.

Несе бабуся Марія корзинку, Панько виглядає, гребінцем червоним хитає, а Юрко йде слідом і плаче.

Дійшли до Кленового мосту, сіли спочивати. Бабуся задрімала, а Юрко взяв півника й випустив на дорогу. Побіг півник додому.

Прийшли бабуся Марія з Юрком на ярмарок. Стала бабуся в пташиний ряд, до корзинки – а півника й немає.

Зраділа бабуся Марія, обняла Юрка й поцілувала.

Веселі поверталися бабуся й онучок із ярмарку.

– Ділитимемо із Паньком кашу, а не понесемо його продавати, – сказала бабуся Марія, коли вони підійшли до воріт.

– Я й борщ їстиму, – сказав Панько, почувши бабусині слова.

-
1. Чому Юрко випустив півника?
 2. Чому бабуся зраділа?
 3. Який би малюнок ти намалював до цього оповідання?
 4. Що виховує автор оповіданням?

Сива волосинка

Маленький хлопчик Михайлик побачив у косі матері три сиві волосинки.

– Мамо, у вашій косі три сиві волосинки, – сказав Михайлик.

Мама усміхнулась і нічого не сказала.

Через кілька днів Михайлик побачив у материній косі чотири сиві волосинки.

– Мамо, – сказав Михайлик здивовано, – у вашій косі чотири сиві волосинки, а було три... Чого це посивіла ще одна волосинка?

– Від болю, – відповіла мама. – Коли болить серце, тоді й сивіє волосинка...

– А від чого ж у вас боліло серце?

– Пам'ятаєш, ти поліз на високе-високе дерево? Я глянула у вікно, побачила тебе на тоненькій гілці. Серце заболіло, й волосинка посивіла.

Михайлик довго сидів задумливий, мовчазний. Потім підійшов до мами, обійняв її й тихо запитав:

– Мамо, а як на товстій гілці сидітиму, волосинка не посивіє?

1. Як ти вважаєш, що відповіла мама? Чому?

2. Що тобі хотілося б намалювати після прочитаного? Намалюй, будь ласка.

3. Як би ти повівся на місці Михайлика?

4. Яка головна думка оповідання?

Скляний Чоловічок

У одного хлопчика був маленький приятель – Скляний Чоловічок. Був зовсім прозорий і вмів угадувати, що думає і переживає його приятель хлопчик. Не вивчив хлопчик уроки й думає йти гуляти – Скляний Чоловічок уже й не зовсім прозорий, а ледь-ледь помутнів і каже хлопчикові:

– Не треба так думати, друже. Спочатку зроби діло, а потім гуляй.

Соромно стає хлопчикові, він зараз же береться до діла: вивчить уроки, а тоді йде гуляти. Чоловічок мовчить. Але стає прозорий.

Якось у хлопчика занедужав товариш, із яким він сидів за однією партою. Минув день, другий, а хлопчик і не згадує про товариша. Дивиться, а Скляний Чоловічок став темний, як хмара.

– Що я зробив чи подумав поганого? – з тривогою питає хлопчик.

– Ти нічого не зробив поганого, нічого не подумав поганого... Але ти забув про свого товариша.

Соромно стало хлопчикові, і він пішов перевідати хворого. Поніс йому квіти й велике-велике яблуко, яке подарувала йому мама.

Так Скляний Чоловічок учив хлопчика жити. Це була його совість.

-
1. Яким ти уявляєш скляного чоловічка? Намалюй.
 2. Якби в тебе був такий скляний чоловічок, чи міг би він потемніти? Від чого?
 3. А як ти ставишся до своїх друзів? У тебе є найкращий друг? Напиши про нього.
 4. Що засуджується в оповіданні?

Як Федько робив уроки

Не хочеться Федькові домашнє завдання виконувати. Прийде зі школи, покладе книжки, пообідає та й іде гуляти до вечора. Увечері сяде, швиденько сяк-так переписе вправу. А задачу, буває, й не розв'яже.

А то якось Федько прийшов, пообідав. Хотів іти гуляти, а мама йому:

– Пороби уроки, тоді гуляй.

Федько сів за стіл, переписав мерщій вправу, розв'язав задачу, бо легенька була.

Бачить мама, що Федько написав дуже погано.

– Перепиши красиво, – каже йому. Не хочеться Федькові писати, та нічого не поробиш.

Переписав він ту вправу й задачу, а мама не задоволена.

– Ти знову поспіхом нашкрябав. Зроби як слід, бо гуляти сьогодні не підеш.

Федько довго плакав, так не хотілось йому ще раз переписувати. Але подумав: «Як напишу погано, мама знову заставить переробити».

Постарався. Написав таки красиво.

Увечері повернувся батько з роботи й питає маму:

– Ну, як Федько вчиться? Як він уроки сьогодні готував?

– Добре працює наш Федько, – похвалила мама. – Написав раз – не сподобалось йому, написав удруге – не сподобалось. Він переписав утретє – чисто, красиво. Покажи, Федьку.

Федько поклав зошити батькові на стіл.

– Молодець, Федьку, – мовить батько. – Ти стаєш справжньою людиною?

Федько почервонів.

-
1. Чому почервонів Федько?
 2. А ти любиш виконувати домашнє завдання? З яких предметів? Чому?
 3. Що б ти намалював до цього оповідання? Чим тебе вразило оповідання?

Яка квітка конвалії?

В однієї жінки народилася сліпа дівчинка. Не бачила вона ні неба блакитного, ні хмари білої, ні сонця золотого, ні квітки рожевої. Бачила тільки чорну ніч.

Одного разу пішла сліпа дівчинка з матір'ю до лісу. Прийшли вони на тиху галявину. Чує дівчинка, запахли чудові квіти.

– Яка це квітка так пахне? – питає сліпа дівчинка.

– Це конвалія, – каже мати.

Сіла мати з дочкою на траву. Простягає дівчинка тоненькі пальчики, доторкається до великих листків, між листками – малесенькі дзвіночки.

– Ото й є квітка конвалії, – каже мама.

– Мамо, – просить дівчинка, – а розкажи мені, яка квітка конвалії.

Схилилась мати над дівчинкою, поцілувала її в лобик.

– Ось така, доню, квітка конвалії, – тихо мовить мати. – Як мій поцілунок.

-
1. Які почуття викликає у тебе дівчинка? Чому?
 2. Як би ти пояснив, яка квітка конвалії?
 3. Намалюй своє враження від прочитаного оповідання?

Веселка в камінчикові

Мишко побачив у дворі бездомне цуценя. Воно здалося йому потворним. Цуценя перейняло хлопчиків намір і кинулося тікати. Мишко схопив палицю, погнався за цуценям і вдарив його.

Цуценя заскавучало й побігло ще швидше та й сховалося в куці. Мишко хотів наздогнати, щоб ще оперезати, але спіткнувся й забив пальця. Глянув під ноги – камінчик. Підняв його, витер – і враз він засяяв веселкою.

Зачудований небаченою красою, Мишко присів на траву. Роздивлявся камінчика, вертів його, і за кожним разом веселка грала все новими відтінками.

Мишко притиснув до серця дивну знахідку й подивився навколо. Світ йому тепер був зовсім інший. Небо, раніш блякле й безбарвне, стало блакитне, на зеленій травичці он з'явилася квіточка дивовижної краси, село, що потопає в зелених садах, просто казкове.

Цуценя, що сховалося в куцах, викликало в Мишка щемке почуття жалю. Хлопчик помітив його сумні, наполохані очі й мало не заплакав. Він узяв цуценя на руки, приголубив і поніс додому.

У повітці Мишко розіслав стареньку ковдру, поклав на неї цуценя й поставив перед ним тарілку з молоком. Цуценя довірливо горнулося до хлопчика й тремтіло.

Хлопчик час від часу виймав із кишені камінчик і ласкаво усміхався.

-
1. Які почуття викликає в тебе цуценя?
 2. Як ти оцінюєш вчинок Мишка?
 3. Що б ти намалював до цього оповідання?
 4. Що виховує оповідання?

Говорити без дозволу не можна

Є в першому класі жвавий, рухливий, дуже балакучий хлопчик Василько. Часто він не може стримати свого хвилювання або цікавості й вихоплюється говорити.

Учителька терпляче йому пояснює:

– Коли треба тобі щось сказати – підними руку. Як дозволю – встань і говори.

Василько добре це розуміє, та одразу ж забуває, як тільки щось його хвилює.

Якось на уроці арифметики вчителька пояснювала приклад. Аж тут чується схвильований голос Василька:

– Маріє Іванівно, дивіться, який метелик сів на шибку!

Усі діти повертаються до вікна. На шибці сидить великий барвистий метелик. Діти забули про приклад і розглядають метелика.

Марія Іванівна тяжко зітхає, й, насупивши брови, суворо каже Василькові:

– Ти розумієш, що говорити без дозволу не можна?

Василько добре розуміє, але не може стримати своєї думки, своїх почуттів. Вони рвуться в слово.

Наступного дня посеред уроку письма, коли всі зосереджено працювали й у класі запанувала тиша, діти аж здригнулися від тривожного Василькового шепоту:

– Маріє Іванівно, он на колодязі чийсь щоденник лежить...

«Ой, нещастя моє, – подумала вчителька, – як він побачив той щоденник аж на колодязі?»

А вголос вона сказала:

– Іди, Васильку, до дошки, постій трохи, тоді знатимеш, що без дозволу говорити не можна.

Василько став біля дошки. А в його очах були й подив, і сором. Похилив голову й простояв так до дзвінка.

Через день учителька пояснювала на дошці, як скласти із букв нове слово.

Закінчивши пояснення, Марія Іванівна глянула на клас.

Василько сидить, піднявши руку, й благаючими очима дивиться на вчительку.

– Чому ти плачеш, Васильку?

– Бо говорити ж не дозволяється.

– Кажі мерщій, у чому річ, – стурбувалася вчителька.

Василько повертає голову до вікна й схвильовано каже:

– Кошеня ж... Кошенятко он яке маленьке посеред двору. Наїжачилося, страшно бідному, а собака стоїть перед ним, ось-ось кинеться на кошенятко.

– Біжи, прожени собаку... – каже вчителька. За хвилину Василько повертається до класу з кошеням.

-
1. Що тебе вразило в оповіданні?
 2. Проілюструй його.
 3. Чи траплялось з тобою щось подібне?
 4. Яка головна думка оповідання?

Який слід повинна залишити людина на землі?

Старий майстер поставив кам'яний дім. Став збоку й милується ним. «Завтра в ньому поселяться люди», – з гордістю думав майстер.

А тут біля дому гуляв хлопчик. Він скочив на сходинку й залишив слід своєї маленької ніжки на ще не затверділому цементі.

– Навіщо ти псуєш мою роботу? – каже з докором майстер.

Хлопчик глянув на відбиток ноги, засміявся і втік.

Минуло багато літ. Хлопчик став дорослий. Життя його склалося так, що він часто переїжджав з міста до міста, ніде довго не затримувався, ні до чого не прив'язувався – ні руками, ні душею.

Наспіла старість. Згадав старий чоловік своє рідне село на березі Дніпра. Захотілось йому побувати в рідному селі. Приїхав старий чоловік на свою батьківщину. Зустрічається з людьми, називає своє прізвище, та всі знизують плечима, ніхто не пам'ятає такої людини.

– Що ж ти залишив після себе? – питає старого чоловіка один дідусь. – Чи є в тебе син або дочка?

– Немає у мене ні сина, ні дочки, – відповідає старий чоловік.

– Може, ти посадив дуба?

- Ні, не посадив я дуба...
- Може, ти виплекав поле?
- Ні, не виплекав я поля...
- Ну, то, виходить, ти пісню склав?
- Ні, і пісні я не склав.
- То хто ж ти такий? Що ж ти робив цілісіньке життя? – з подивом

запитав дідусь.

Нічого не міг відповісти старий чоловік. Згадалась йому та мить, коли він залишив слід на сходинці. Пішов до того дому. Стоїть будинок, наче вчора його поставили, а на нижній сходинці закам'янілий відбиток його маленької ніжки.

«От і все, що залишиться після мене на землі, – з гіркотою думає старий чоловік. – Але ж цього мало, дуже мало... Не так треба було жити!..»

-
1. Спробуй дати відповідь на назву-запитання оповідання.
 2. Яку пораду ти дав би головному герою оповідання?
 3. Що б ти намалював після прочитаного?
 4. Чого вчить оповідання?

Любий друже!

Ти щойно прочитав оповідання, автором яких був Василь Олександрович Сухомлинський, з його творами ти вже зустрічався (напиши де). Читаючи оповідання, малюючи ілюстрації, відповідаючи на запитання, ти став співавтором цієї книжечки. На цій останній сторінці ти маєш можливість написати, чи цікаво тобі було працювати, що тобі не сподобалось, висловлюй свої поради та побажання.

АНАЛІЗ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ

Для ілюстрації висловленого раніше, наводимо в якості прикладу аналіз деяких оповідань з нашого авторського дидактичного посібника:

Оповідання «Чого синичка плаче?» [6, с. 10] дібрано такі запитання:

1. Як ти вважаєш, чого синичка плаче?
2. Хто з дітей тобі більше сподобався?
3. Чого вчить оповідання?

Аналізуючи відповіді десятиох учнів школи №25 м. Чернігів та такої ж кількості учнів ЗОШ І ступеня смт. Павлиш (Кіровоградська обл., Онуфріївський р-н) та ЗОШ І ступеня с. Сваричів (Івано-Франківська обл., Рожнятівський р-н), ми з'ясували, що переважна більшість учнів дала правильні відповіді на запитання-назву оповідання:

«Я вважаю, що синичка плаче тому, що вона боїться за життя своїх пташенят. Вона намагається щось сказати дітям на своїй пташиній мові і плаче від того, що її не розуміють»

(Марія Д., 4-Б кл., м. Чернігів)

«Я думаю, що синичка плаче тому, що у неї маленькі дітки можуть випасти із гнізда, а літати вони не вміють»

(Христина С., 3-Б кл., с. Сваричів)

«Синичка плакала тому, що була стурбована присутністю дітей. Вона, мабуть, думала, що Мишко й Оля можуть заподіяти їй лихо: зруйнувати гніздечко, викинути пташенят, які потім можуть загинути»

(Ілона Є., 4-А кл., с. Павлиш)

Слід зазначити, що відповіді Ілони Є. та Христини С. є спрямованими на подальше прогнозування подій, передбачення результату «можуть заподіяти лихо: зруйнувати гніздечко, викинути пташенят, які потім можуть загинути». Марія Д. переносить на синичку більшу кількість якостей, притаманних людині «вона намагається щось сказати дітям на своїй пташиній мові, плаче від того, що її не розуміють». Цілком очевидно, що визначальним фактором впливу є індивідуальний досвід дитини, специфіка сприймання ситуації та можливих наслідків. Здобуті результати свідчать про високий рівень емпатійності учнів та демонструють полікомпонентне наповнення творчого процесу. Щодо

лексики, що її використано у відповіді, можемо простежити вплив самого твору у вигляді ряду зменшено-пестливих форм іменників: синичка, пташенята, гніздечко, дітки. Висловлені думки характеризуються емоційністю, логічністю, доказовістю.

Усі діти без винятку позитивно ставляться до Олі. Підтвердженням цього є їх відповіді:

«Вона зрозуміла синичку»
(Ірина Л., 3-3 кл., м. Чернігів)

«Вона вчинила розсудливо,
коли злізла з гойдалки»
(Андрій Ц., 3-Б кл., с. Павлиш)

«Вона побачила пташку і
зрозуміла, чому синичка плаче»
(Христина С., 3-Б кл., с. Сваричів)

Простежується гендерна особливість оцінки ситуації: Андрій орієнтується на раціональну сферу «вчинила розсудливо», а для Ірини та Христини більшої ваги набуває емоційне наповнення «зрозуміла синичку». Спільним у відповідях всіх учнів є: повага до тих, хто розуміє і оберігає природу; засудження порушників її рівноваги, адже саме втіленням цих двох протилежностей і були Оля і Мишко – герої оповідання. Отже, учні мали можливість переконатися, що моральність не має зв'язку з деструктивною поведінкою. Учні Павлиської та Сваричівської шкіл використовують більш складні конструкції для вираження своїх думок.

Доцільним у відповідях є вмотивоване використання займенників у поєднанні з іменником, що також свідчить про якість рівня розвитку мовлення «Вона побачила пташку і зрозуміла, чому синичка плаче, а не, як часто помиляючись, пишуть діти цієї вікової категорії: Вона побачила пташку і зрозуміла, чому вона плаче».

Діти зробили такі висновки з прочитаного оповідання:

«Оповідання вчить думати
не тільки про себе, а й про
оточуючу живу природу»

(Юрій П., 3-Г кл., м. Чернігів)

«Оповідання вчить нас бути
уважними до природи. Рахуватися
з її існуванням»

(Руслан Б., 3-А кл., с. Павлиш).

«Оповідання вчить поважати
та оберігати птахів»

(Діана Р., 3-Б кл., с. Сваричів).

Можемо зробити висновок, що відповіді Юрія та Діани є більш узагальненими, поширюються на всі сфери людського існування: «чи не зашкодить це іншим». Руслан конкретизує: «бути уважним до природи». Спільним є вияв почуття відповідальності за свої вчинки, їх проекція на навколишній світ. Аналіз відповідей свідчить про свідоме ставлення учнів до природи. Відчувається тісніший зв'язок учнів з Павлиша та Сваричева з природою, а це пояснюється тим, що діти з сільської місцевості мають можливість більш активно брати участь в інтеракції системи «людина-природа». Необхідність подібного діалогу та його значення для розвитку як мовної особистості, так і творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку, неможливо переоцінити. Хоча й учні школи №25 м. Чернігова досить добре розуміють мову природи, але це є значно нижчим рівнем індивідуального досвіду інтеракції системи «дитина–природа» ніж в учнів із сільських шкіл.

Цікавим для аналізу є також оповідання «Сива волосинка» [6, с. 13]. До нього дібрано запитання, які актуалізують моральний досвід дітей, спрямовані на прогнозування таких моральних ситуацій, що базуються на вже існуючому індивідуальному моральному досвіді дітей, формують підґрунтя їх ставлення до подальших життєвих ситуацій:

1. Як ти вважаєш, що відповіла мама? Чому?
2. Як би ти повівся на місці Михайлика?
3. Яка головна думка оповідання?

Відповіді-прогнози дітей є подібними. Проілюструємо це твердження конкретними фрагментами робіт:

«Мама посивіла тому, що вона переживала за хлопчика. А він був неслухняний. Лазив по деревах, завдавав мамі клопоту»

(Руслан К., 4-Д кл., м. Чернігів)

«Я вважаю, мама відповіла б синові: «Михайлику, ти моя дитина! І якщо ти сидітимеш на високому дереві на будь-якій гілці, моє серце болітиме. Не вилазь, будь ласка, більше на дерево, високе воно чи маленьке»

(Діана Р., 3-Б кл., с. Сваричів)

«Я вважаю, що мама відповіла: «Посивіє, синочку, волосинка тому, що ти можеш впасти з тієї товстої гілки. Тобі буде боляче, а мені вдвічі»

(Альона С., 4-Б кл., с. Павлиши)

Конструкції прямої мови, які є лінгвістично і психологічно орієнтованими на почуття, свідчать про певні здобутки емоційної сфери, а отже, і рівня розвитку творчих здібностей дітей. Альона та Діана

вдаються до прямої мови, їхні відповіді є емоційними, глибокими, мовлення – яскравим, образним, виразним. Це досягається у наслідок використання зменшувально-пестливих суфіксів у іменниках (синочку, Михайлику, волосинка). Відповідь Руслана теж виражає турботу, занепокоєння долею Мишка, але вона позбавлена емоційності, експресивності, характеризується точністю. Спільною рисою є те, що діти добре розуміють своїх мам, здатні передбачити їх реакцію на ситуацію подібну тій, що описується в оповіданні.

Про любов і турботу до мами свідчать такі відповіді дітей:

«Потрібно не засмучувати маму, не змушувати її хвилюватися, щоб у неї не боліло серце, не сивіло волосся»

(Юлія В., 4-Д кл., м. Чернігів)

«Я не лазила б на дерева і не завдавала б мамі болю та переживань»

(Соломія С., 4-Б кл., с. Сваричів)

«Я б не залазив більше на високе дерево, а краще допоміг би мамі в чомусь»

(Михайло К., 4-Б кл., с. Павлиши)

Юлія та Соломія турбуються про своїх мам, не хочуть засмучувати їх своєю поведінкою «щоб у неї не боліло серце, не сивіло волосся». Михайлик не тільки цінує почуття своєї мами, але й бажає бути їй корисним «я краще допоміг би мамі в чомусь». Отже, індивідуальний моральний досвід дітей має тенденцію до вираження через активність, бажання приносити практичну користь. Спільною рисою залишається безмежна любов і повага до мами, розуміння того, що вона є найдорожчою людиною. Мовлення є яскравим, емоційним, орієнтованим на вираження оцінки ситуації через власний досвід.

Також діти зробили подібні висновки з прочитаного оповідання, визначаючи його головну думку:

«Від наших вчинків залежить здоров'я і життя наших матерів»

(Марина К., 4-Г кл., м. Чернігів)

«Маму треба берегти, слухати і не хвилювати, щоб вона була здорова і красива»

(Альона Р., 4-А кл., с. Павлиши)

«Головна думка твору полягає у повазі дітей до батьків»

(Віталій Д., 3-Б кл., с. Сваричів)

Відповідь Альони схожа на пораду, настанову «маму треба берегти». Маринина та Віталієва відповіді – висновок, констатація факту. Спільна риса – свідоме оцінювання власних вчинків та їх наслідків, а отже, можливість керування власною активністю, у тому числі й творчою, здібність утримувати її в моральних рамках. Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що культ матері в сучасній Школі Радості не втратив своєї актуальності, а також не залишається поза увагою Чернігівської школи, яка активно продовжує будувати свою діяльність на основі педагогіки В. Сухомлинського. Специфіка взаємин учнів Сваричівської школи із батьками є пов'язаною з високоморальним вихованням та збереженням західною частиною України традицій українського суспільства, які базувалися на повазі до батьків.

Оповідання «Скляний чоловічок» [6, с.3] надає можливість дітям проаналізувати власні вчинки, виявити рівень емпатії, оцінити свою відповідальність. До оповідання дібрано такі запитання:

1. Якби в тебе був такий скляний чоловічок, чи міг би він потемніти? Від чого?
2. А як ти ставишся до своїх друзів? У тебе є найкращий друг? Напиши про нього.
3. Що засуджується в оповіданні?

У відповідях учнів на перше запитання простежується певна тенденція. Маємо відобразити її на прикладі відповідей:

«Мені здається, що мій скляний чоловічок ніколи б не потемнів»

(Олександр Д., 4-Д кл., м. Чернігів)

«Я б старалася, щоб він був прозорим»

(Віталія Д., 3-Б кл., с. Сваричів)

«У мене чоловічок не потемнів би, тому, що я завжди роблю діло, а потім гуляю сміло»

(Юлія С., 4-А кл., с. Павлиш)

У відповіді Юлі відчувається афористичність, вплив фольклору: «роблю діло, а потім гуляю сміло», що свідчить про читацьку активність дівчинки. Відповідь Олександра є категоричною: «ніколи б не потемнів». Віталія адекватно оцінює свої вчинки, розуміє, що вони є не завжди правильними, але прагне до позитивного результату. Спільним є те, що ця частина дітей оцінює свою поведінку як таку, до якої не може бути зауважень.

І другий варіант:

«Я вважаю, що мій скляний чоловічок міг би потемніти тому, що я не виконую свої обов'язки, не слухаю інколи батьків. Але я намагаюсь виправитись, бо я люблю своїх маму і тата і не хочу їх засмучувати»

(Ольга Д., 4-А кл., м. Чернігів)

«Я вважаю, що мій скляний чоловічок міг би потемніти від того, що я щось забула, не виконала завдання»

(Роксолана К., 3-Б кл., с. Сваричів)

«Звичайно, міг би потемніти. Адже я не завжди коли йду гуляти маю вивчені уроки, але потім я все одно їх добре вивчаю. Я думаю, що краще мати маму-контроль, ніж скляного чоловічка як совість»

(Михайло К., 4-Б кл., с. Павлиш)

Михайло та Роксолана вважають свою совість не зовсім чистою через те, що не з достатньою відповідальністю ставляться до навчання, обов'язків. Оля відчуває докори сумління за те, що не завжди слухняна, проте вона намагається виправитись «бо я люблю своїх маму і тата і не хочу їх засмучувати». Спільною рисою відповідей є вплив батьків на формування світогляду, внутрішній самоконтроль, який має справляти позитивний вплив на процес самореалізації особистості молодшого школяра, розвитку її творчих здібностей. Аналіз відповідей на друге запитання дає можливість виділити критерії, за якими діти обирають собі друзів. Конкретизуємо їх на прикладі даних відповідей:

«У мене є найкраща подруга, Самбор Ірина. Вона добра, ще й трудівниця, чуйна. Якщо в мене щось негаразд, Іра завжди допоможе. Ірина ще й дуже красива дівчина: вона має блакитні очі й світле волосся»

(Ганна С., 4-В кл., м. Чернігів)

«Є у мене найкращий друг. Його звати Владислав. Ми з ним дружимо дуже давно. Він дуже добрий, чуйний хлопчик, вміє і любить малювати, писати казки, має добре почуття гумору. Він дуже гарна людина і найкращий товариш»

(Михайло К., 4-Б кл., с. Павлиш).

«Моя найкраща подруга – мама. Я її люблю. Розказую свої таємниці, жаліюсь, коли хтось образить. Вона допомагає мені готувати домашні завдання, приголубить. Коли мені погано»

(Діана Р., 3-Б кл., с. Сваричів).

Для Михайла важливими критеріями вибору найкращого товариша є як внутрішні якості: «добрий, чуйний, дуже гарна людина», так і коло інтересів: «вміє і любить малювати, писати казки». Ганна, окрім внутрішніх якостей, значну увагу приділяє ще й зовнішності: «дуже красива дівчинка». Діана вважає найкращим другом свою маму. Ця відповідь є унікальною для нашого дослідження і має як позитивні, так і негативні риси, адже, якщо дитина обмежує контакт з ровесниками, – ускладнюється процес її соціалізації, інтеграції та самореалізації в референтній групі. Отже, маємо зацентувати увагу на тому, що основними критеріями є творчий, етичний та естетичний критерії. Це має позитивний вплив на розвиток творчих здібностей учня молодшого шкільного віку, адже прагненням до інтеракції з творчими, моральними людьми він виражає власні схильності до сприймання подібних якостей. Спільним є також те, що кожен учень знає ціну дружби і в кожного є найкращий товариш. Цікавими є висновки з прочитаного, що їх зроблено дітьми:

«Засуджується те, що хлопчик забув про свого товариша»

(Дмитро Л., 4-А кл., м. Чернігів)

«В оповіданні засуджується лінь, безвідповідальність, байдужість»

(Альона Р., 4-А кл., с. Павлиш)

«В оповіданні засуджується те, що хлопчик часто забував про совість»

(Ірина В., 3-Б кл., с. Сваричів)

Відповідь Альони є значно ширшою. Дівчинка оперує абстрактними, досить об'ємними поняттями: «лінь», «безвідповідальність», «байдужість». Дмитро зводить увесь виховний вплив оповідання до проблеми дружби: «забув про свого товариша». Відповідь Ірини є найбільш лаконічною та узагальненою. Спільною рисою є засудження компромісів із совістю в щоденній взаємодії з людьми, в дружбі. Підсумовуючи, варто зазначити, що вислів «жити по совісті» діти розуміють буквально, не залежно від того, у сільській чи міській школі вони навчаються.

Специфічним є оповідання «Яка квітка конвалії?» [6, с.28]. Воно ілюструє ставлення дітей до людей з фізичними вадами.

До оповідання дібрано такі запитання:

1. Які почуття викликає у тебе дівчинка? Чому?
2. Як би ти пояснив, яка квітка конвалії?

Відповіді було представлено десятима учнями школи №25 м. Чернігів та стількома ж учнями ЗОШ І ступеня смт. Павлиш (Кіровоградська обл., Онуфрїївський р-н) та ЗОШ І ступеня с. Сваричів (Івано-Франківська обл., Рожнятівський р-н). Переважна більшість учнів переймається станом дівчинки, про що свідчать приклади:

«Дівчинка викликає у мене сум і жаль, тому, що вона сліпа і ніколи не побачить всю красу життя»

(Андрій С., 4-Д кл., м. Чернігів)

«Вона викликає у мене співчуття, смуток. Мені дуже жаль дівчинку тому, що вона не могла побачити квітку конвалії очима, але змогла побачити її душею, через мамин поцілунок, тому, що він ішов від щирого серця»

(Тарас Л., 3-Б кл., с. Сваричів)

«Мені дуже шкода цю дівчинку, адже погано жити, не бачачи ні неба блакитного, ні сонця золотого, ні рожевої квіточки»

(Ілона Є., 4-Б кл., с. Павлиш)

Відповіді Ілони і Тараса є образнішими. Відчувається, що вони пропустили крізь своє серце болі та страждання дівчинки: «не бачить ні неба блакитного, ні сонця золотого, ні рожевої квіточки»; «не могла побачити квітку конвалії очима, але змогла побачити її душею, через мамин поцілунок, тому, що він ішов від щирого серця». Андрій висловлює своє співчуття до дівчинки більш стримано, узагальнено: «не побачить всю красу життя». Усі учні жаліють сліпу дівчинку, вірять, що вона хороша, і що з часом вилікується. Результат аналізу демонструє значний емпатійний потенціал дітей, який, на нашу думку, буде мати відповідне творче вираження у подальшому виконанні завдань до оповідання.

Певні труднощі викликало наступне завдання. Проілюструємо те, як із ним впорались учні на таких прикладах:

«Для сліпої дівчинки пояснити це важко»

(Катерина П., 4-В кл., м. Чернігів)

«Я би сказав так: квітка конвалії така ж біла, як твоє личко, її листя таке зелене, як твої очі. Квітка конвалії така ж чудова, як ти»

(Тарас Л., 3-Б кл., с. Сваричів)

«Я б пояснив, що конвалія – це дуже тендітна, ніжна квіточка з дзвіночками. Але краще за маму цій дівчинці ніхто не пояснить про конвалію»

(Ілона Є., 4-Б кл., с. Павлиш)

Ілона спершу вдається до візуальних образів: «ніжна квіточка з дзвіночками», але, напевно, збагнувши, що таке пояснення не буде зрозумілим, намагається уникнути його «краще мами ніхто не пояснить».

Катерина оцінює це завдання як непосильне «пояснити важко». Тарас використовує найбільш оптимальне поєднання образів, незважаючи, що вони є візуальними, але можуть бути сприйнятими на певному рівні. Помітно, що хлопчик переймається станом дівчинки, але не намагається відгородитись від інтеракції з такою дитиною. Спільним є те, що завдання виявилось для дітей досить складним, а це є пов'язаним із відсутністю досвіду спілкування з людьми, що мають особливі потреби. Взагалі відчувається обережність у ставленні дітей до сліпої дівчинки. На жаль, не всі учні Чернігівської школи №25 мають уявлення про конвалію, причиною цього є менш близьке спілкування дітей з міста з природою. Отже, емпатійний потенціал дітей було виражено як словесною, так і за допомогою зображальної творчості, що свідчить про єдність цих різновидів творчої активності особистості учня молодшого шкільного віку.

Оповідання «Говорити без дозволу не можна» [6, с. 30] пов'язане як зі шкільною тематикою, так і зі спілкуванням в системі «людина-природа». Запитання:

1. Що тебе вразило в оповіданні?
2. Чи траплялось з тобою щось подібне?
3. Яка головна думка оповідання?

Відповіді було представлено десятима учнями школи №25 м. Чернігів та стількома ж учнями ЗОШ I ступеня смт. Павлиш (Кіровоградська обл., Онуфрїївський р-н) та ЗОШ I ступеня с. Сваричів (Івано-Франківська обл., Рожнятівський р-н). Враження від прочитаного у павлиських та чернігівських учнів дещо різняться. Це видно з прикладів:

«Найбільше в цьому оповіданні мене вразила поведінка Василька. Замість того, щоб слухати вчительку, він під час уроків відволікається на сторонні речі, дивиться у вікно»

(Павло М., 4-В кл., м. Чернігів)

«Мене вразило в оповіданні, що Василько був неслухняний, а потім зрозумів, що для того, щоб щось запитати на уроці, потрібно підняти руку»

(Христина С., 3-Б кл., с. Сваричів).

«В оповідання мене вразило те, що хлопчик неуважно поведився на уроках. Але він мені сподобався своєю любов'ю до кошенятка, цікавістю до усього»

(Анастасія Н., 4-А кл., с. Павлиш).

Настю дивує недисциплінованість Василька: «неуважно поводить на уроках», але їй імпонує допитливість хлопчика, його захоплення природою: «сподобався своєю любов'ю до кошенятка, цікавістю до

усього». Павло не розуміє поведінку Василька на уроці: «відволікається, дивиться у вікно». Відповідь Христини є теж орієнтованою на проблему поведінки хлопчика на уроці. Спільним є те, що діти не підтримують недисциплінованість хлопчика, але учні з Павлиша звертають увагу на позитивний бік – любов головного героя до природи, що пояснюється більш тісним зв'язком сільських дітей з природою, який має своє вираження у творчій активності дітей, доборі виражальних засобів.

Наступне запитання теж було сприйняте дітьми по-різному:

«Зі мною теж траплялося таке. Ми з подругою сиділи на уроці. Я щось сказала їй. Вчителька почула це і зробила зауваження. На завтра все повторилося. Вчителька взяла щоденник, але зауваження не записала. Ми зрозуміли, що розмовляти на уроці не можна»

(Марина Н., 3-А кл., м. Чернігів)

«Так, я врятував мале цуценя»
(Андрій Ц., 3-Б кл., с. Павлиш)

«Зі мною інколи таке траплялося»
(Роксолана К., 3-Б кл., с. Сваричів)

Відчутним є вплив Школи Радості на Андрія, оскільки він орієнтується на взаємодію з природою. Відповідь Роксолани є занадто узагальненою, тому унеможливорює її аналіз. Схоже, що Марина проводить більше часу в класі, оскільки оцінює випадок з Васильком як типове порушення дисципліни – в цьому і виявляється відмінність в осмисленні даного питання учнями з Павлиша та Чернігівської школи №25. Спільних рис під час аналізу виявити не вдалося.

Ось які висновки з прочитаного зробили діти:

«На мою думку, автор оповідання пояснює нам, що в класі треба дотримуватися певних норм поведінки. Не можна порушувати тишу, заважати іншим працювати»

(Юлія К., 3-Г кл., м. Чернігів)

«Головна думка оповідання у тому, що Василько зрозумів, що перш ніж щось сказати або запитати, треба підняти руку. А Василько, коли треба було підняти руку, викрикував з місця, а, коли можна було сказати, то він чекав з піднятою рукою, а кошеня міг роздерти собаку»

(Христина С., 3-Б кл., с. Сваричів)

«Головна думка оповідання в тому, що необхідно бути стриманим на уроці, щоб не заважати іншим. Але для порятунку кошеняти або в інших крайніх випадках можна без дозволу звернутись до вчителя і попросити про допомогу»

(Руслан Б., 3-А кл., с. Павлиш)

Висновки підтверджують висловлене раніше припущення з приводу того, що для міських дітей більш часто постає проблема спілкування в класі, а для сільських – за його межами, хоча певну роль спілкуванню в класі відведено також.

Узагальнюючи та порівнюючи роботи учнів, маємо сказати, що помітний вплив на розвиток творчих здібностей павлівських школярів чинять традиції Школи Радості, закладені ще В. Сухомлинським. Адже ці традиції підтримують і розвивають його однодумці, з метою виховання дитячих душ високоморальними, відкритими до впливів зовнішнього світу, багатими на емоції, толерантними, емпатійними. Сама атмосфера Школи Радості позитивно впливає на розвиток сприйнятливості до краси природи, світоглядних нюансів, оточуючих.

Потяг до прекрасного, чарівного, до казки виявляється і в оформленні обкладинок книг, їх назвах. Роботи учнів школи №25 не менш цікаві вже з огляду на те, що школа працює на основі ідей педагогічної парадигми В. Сухомлинського і його твори є близькими для цих учнів теж. Підтвердженням цього є цікаві та змістовні відповіді, оригінальні ілюстрації. Деякі відповіді учнів Сваричівської ЗОШ є просто унікальними. Відчувається специфіка виховного впливу сім'ї, на основі традицій народної педагогіки, звичаїв українського народу, збережених західною частиною України більш ретельно. У цілому, В. Сухомлинський очима дітей – це світ цікавих образів, нетипових подій, ситуацій, які потребують детального осмислення, аналізу на основі власного досвіду. Часова межа між добою, в яку жив і творив видатний вчений-педагог і сьогоднішнім – це не прірва, а сходинка, яка сприяє моральному росту сучасного підростаючого покоління, на яку, сподіваємось, стали вищими діти, глибше проникнувши до світу, створеного директором Павлівської школи.

Оскільки спосіб виявлення почуттів, емоцій, думок та переживань є досить індивідуальним, наш дидактичний посібник містив окремі запитання, які давали можливість дітям ілюстративно зобразити свої враження від прочитаного.

До оповідання «Тільки живий красивий» було дібрано таке запитання:

– Що б тобі хотілося намалювати, прочитавши це оповідання? Намалюй будь ласка.

Упорались 30 учнів: 10 з Павлиша та по 10 з Чернігівської школи №25 та Сваричівської ЗОШ. Варто виділити три специфічні роботи – Михайло К. (4-Б кл., с. Павлиш), Марія Д. (4-Д кл., м. Чернігів) та Роксолана К. (3-Б кл. с. Сваричів). Михайло свій малюнок, хлопчик, який тримає сачок (перекреслений) над метеликом, який пурхає над квітами в

полі, супроводив написом: «Діти, бережіть природу!» Це надає малюнку вигляду плаката, демонструє небайдужість. Моральність та її практичне втілення у створенні художнього образу.

Автор наступної роботи, Марія Д. зображує оригінальне порівняння: метелик прикріплений до листа паперу (відчутна статика) та метелик, який вільно літає (динаміка), даючи можливість порівняти і зробити свої висновки. Робота ілюструє усвідомлення трагедії маленького метелика та прагнення показати іншим, до яких наслідків може призвести поведінка, кінцевою метою якої є задоволення власної забаганки.

Роксолана К. намалювала метелика, який кружляє над квіткою, але це кімнатна квітка, таким чином, дівчинка виражає те, що метелик у неволі, але є альтернатива. Малюнок є орієнтованим на позитив, отже є пов'язаним як з емпатійним потенціалом, так і з індивідуальним моральним досвідом особистості учня молодшого шкільного віку. Всі інші роботи учнів Чернігівської школи №25 типові – метелик над квіткою. Подібні малюнки є і в книгах павлиських учнів, але крім цього, є й інша група малюнків – двоперсонажні – хлопчик, який ловить метелика в полі чи лісі. Отже, творчі здібності виражаються більш активно та яскраво під впливом конкретної ситуації з морально-етичним навантаженням.

Оповідання «Чого синичка плаче?» Запитання:

– Який би малюнок ти придумав до цього оповідання?

Виконали 10 учнів з Павлиша та 10 учнів зі школи №25 і Сваричівської ЗОШ. Ілюстрації, виконані дітьми, відрізняються динамікою, експресією, символічністю. Як-от робота Михайла К. (4-Б кл., с. Павлиш). У ній, щоб показати, що синичка плаче, хлопчик малює сльози, що крапають з очей пташки. Аналогічна робота і в Діани Р. (3-Б кл., с. Сваричів). Така особливість виконання малюнку пов'язана з глибоким емоційним відгуком дітей на ситуацію, яка вплинула на їхню морально-етичну сферу. Нетипово на це запитання відповідає Ілона Є. (4-А кл., с. Павлиш) (решта учнів виконали роботу практично), дії учениці пояснюються тим, що дівчинка надає перевагу мовленнєвим засобам вираження образів. До комбінування – коментованого малювання – поєднання мовленнєвих та зображальних засобів під час відповіді на це запитання вдалися як учні Павлиської школи (Юлія С., 4-А кл.) так і школи №25 (Настя Л., 4-з кл., Юля В., 3-В кл., Валерія Л., 4-Д кл.). Отже, зміст оповідання отримав належну емоційну реакцію та спрямував творчу активність дітей до інтеграції зображальних та виражальних засобів творчості.

Наступне оповідання «Як носили півника продавать». Запитання-завдання:

– Який би ти малюнок намалював до цього оповідання?

Роботу виконали 10 учнів з Павлиша та стільки ж з Чернігівської школи №25 та Сваричівської ЗОШ. Із малюнків помітно, що діти вбачають головного героя оповідання в півникові. Для учнів Павлиської школи характерним є зображення кульмінаційного моменту «звільнення півника», як засобами образотворчого мистецтва так і словесними:

«Я б намалювала міст через річку. Біля нього лежить бабуся і куняє. Кругом зеленіє травичка, квітнуть квіти, над ними літають барвисті метелики. Біля річки ростуть верби, полощуть свої віти у воді. Біля дороги зеленіють кучеряві клени. А по дорозі біжить півник, якого з корзинки випустив Юрко. Хлопчик задоволено дивиться йому в слід і радісно посміхається (Ілона Є., 4-А кл., с. Павлиш). Для учнів школи №25 характерним є зображення півника самого або біля дому. Малюнки супроводжує такий словесний коментар: «Я б намалювала як Панько клює пшоно (Інна В., 4-В кл.). Помітним є продовження тенденції до комбінованого вираження вражень від прочитаного, що свідчить про високу емпатійність дітей та бажання максимально передати свої почуття.

Оповідання «Скляний чоловічок» було дібрано таке завдання:

– Яким ти уявляєш скляного чоловічка? Намалюй.

Виконали 20 учнів: 10 з Чернігівської школи №25 та 10 з Павлиша і Сваричева. Цікавим є ілюстративний аспект даного твору: в основному діти зображають скляного чоловічка безвідносно до героя – у вигляді гнома, робота тощо; блакитного, сірого кольору, різнокольорового, але є специфічні роботи, на яких варто зробити акцент. Так з роботи Юлії К. (3-Г кл., м. Чернігів) видно, що скляного чоловічка вона зображає як власну совість, оскільки намалювала дівчинку. Роботи Юлії С. (4-А кл., с. Павлиш) та Альони Р. (4-А кл., с. Павлиш) демонструють зв'язок скляного чоловічка з головним персонажем – дівчатка малюють двох хлопчиків – одного в кольорі; іншого – «прозорим» (сірим). Результати аналізу свідчать про неповну сформованість як вольового компонента структури особистості, так і самооцінки, самокритичності, а також про те, що процес проектування ситуації через призму власного індивідуального морального досвіду не є тим, що відбувся. Така реакція є також виправданою у випадку усвідомлення власної моральної недоскональності, але не бажання визнавати цього прилюдно. У кожному разі акт творчості відбувся не без впливу морального компонента.

Оповідання «Як Федько робив уроки». Запитання.

– Що б ти намалював до цього оповідання?

Упорались 30 учнів – Павлиш – 10 учнів, Чернігів – 10 учнів. Сваричів – 10 учнів. Ілюстративне оформлення робіт в основному однопланове: зображення хлопчика, який вчить уроки, або почервонів. Двоперсонажним є словесне малювання: «Намалювала б Федька, як він почервонів і тата, який би дивився на Федькові оцінки» (Юлія С., 4-А кл., с. Павлиш). «Як батько похвалив сина» (Марина Н., 3-Д кл., м. Чернігів). «До цього оповідання я б намалювала Федькову кімнату, в ній стоять стіл і стілець. На столі зошит, підручник, ручка, олівець і лінійка. Коло столу батько гладить сина по голівці» (Ілона Є., 4-А кл., с. Павлиш). Як бачимо, тенденція до словесного малювання є досить стабільною та надає додаткових характеристик зображеному, сприяє уточненню та допомагає уникнути двозначності тлумачення зображеного. У кожному разі означена тенденція сприяє вираженню творчого потенціалу особистості учня молодшого шкільного віку відповідно до світоглядних орієнтирів та індивідуального морального досвіду дитини.

Ми зупинилися на описі малюнків саме до цих оповідань, оскільки вважаємо їх найбільш оригінальними, наповненими специфічним змістом. У цілому, ілюстративний аспект представлено ширше саме учнями Павлиської школи. Хоча й учні школи №25 та Сваричівської ЗОШ теж оригінально впорались з цим завданням. Безперечно, малювання є ігровим видом творчості, образотворчою модифікацією гри з усіма властивими їй рисами: вживанням і перенесенням у ситуацію, наслідувальним характером, симпатійною уявою. Дитина створює інший світ, в якому вона повний володар речей, подій, ситуацій. Проте малювання виходить за межі ігрових визначень. Якщо змістом малюнка є гра, його форма – естетичне освоєння дійсності. Тут ігровий та естетичний момент майже повністю зливаються. Цій меті слугує і естетичне оформлення малюнка. Орієнтуючись на естетичний розвиток, ми робимо ще один крок до гармонійного розвитку дитини.

Діти завжди мають свою думку з кожного приводу, але не завжди мають можливість її висловити. Саме для того, щоб творче завдання, яке виконували учні базувалося на співпраці, співрозумінні, призначене заключне слово, орієнтоване на діалог з дитиною. Школярі пишуть нібито рецензію на дидактичний посібник. Особливістю такої форми роботи є можливість націлити творчий потенціал дитини на конкретну ситуацію з етичним навантаженням. Цим завданням ми прагнули зіставити гіпотетичну та реальну дієвість зазначеної форми впливу на процес розвитку творчих здібностей молодших школярів. Ми отримали такі «рецензії»:

«Мені було дуже цікаво працювати з творами. Я багато навчилася і зрозуміла, що бувають різні люди і діти. Я б хотіла порадити хлопчикам,

щоб вони не знущалися над собачкою, пташками і метеликами, не лазили високо по деревах, а слухали більше батьків і брали приклад з Юрка, який урятував півника. А сліпенькій дівчинці я бажаю, щоб вона побачила своїми оченятками сонечко і квіточки» (Христина Сагайдак, 3-Б кл., Сваричівська ЗОШ). З відгуків дітей робимо висновки, що із оповіданнями та казками В. Сухомлинського вони знайомились ще в дитячому садку, активно обговорюють їх на уроках мислення, позакласного читання, етики, громадянської освіти. Ось які враження викликала робота з посібником:

«Мені було цікаво працювати з цією збіркою, читати оповідання та малювати ілюстрації. Я ніби проживав життя разом з героями цих казок. Вчився доброти» (Андрій Ц., 3-Б кл.). «Працювати було дуже цікаво. Адже, читаючи і обмірковуючи кожне оповідання, ненавмисно, вдаємося до особистої критики. А це дуже корисно» (Руслан Б., 3-А кл.). «Мені дуже сподобалось відповідати на запитання. Висловлювати свою думку. Я теж багато над чим задумувалася, коли прочитала оповідання Василя Олександровича. Адже він умів так описати деякі ситуації із життя, що навіть хочеться плакати» (Альона С., 4-Б кл.). «З цією книжечкою мені було працювати цікаво. Сподобалось малювати ілюстрації, давати відповіді на запитання, ставити себе на місце головних героїв і давати їм поради. Я б хотіла, щоб таких книжечок було побільше» (Альона Р., 4-А кл.). «У цих творах було відображено спостереження за життям дітей, прагнення письменника бачити своїх персонажів добрими, чуйними, допитливими та працюючими. Мені було цікаво читати оповідання, відповідати на запитання, малювати ілюстрації до них. Я бажаю, щоб у цій книжці були твори не лише одного письменника, а декількох. А також, щоб були написані різні віршики, пісеньки та загадки. Я хочу, щоб книжка вийшла у друк і її читали не лише мої однокласники, а й інші дітки» (Христина С., 3-Б кл., Сваричівська ЗОШ).

Нажаль, жоден учень Чернігівської школи №25 не взяв участі в написанні «рецензії» на відміну від Павлівських та Сваричівських школярів, які навпаки жваво відгукнулися. Серед недоліків збірки опитувані виділили лише один – пов'язаний із змістовим наповненням оповідань: «Мені не сподобалося те, як хлопчик приколов метелика великою шпилькою, а ще не сподобалося, що Мишко не бачив, чого синичка плаче. Не сподобалося, що Михайлик поліз на дерево і у мами посивіла волосина...» (Юлія С., 4-А кл.).

ВИСНОВКИ

Отже, можемо зробити висновки про те, що рівень творчого потенціалу особистості учня молодшого шкільного віку є досить високим та потребує особливих умов для реалізації у процесі літературно-творчої діяльності.

Специфіка мовленнєвої творчості молодших школярів полягає у тому, що вона здійснюється у відповідності із наявним індивідуальним морально-творчим досвідом дитини. Саме цей досвід та емпатійний складник є визначальними факторами спрямованості творчої діяльності особистості учня молодшого шкільного віку.

Загалом, підготовлений нами експериментальний посібник, знайшов емоційний відгук у серцях дітей, позитивно вплинув на збагачення морального досвіду. Рівень розвитку творчих здібностей молодших школярів, які працювали з нашим дидактичним посібником, є досить високим. Це пов'язано як з індивідуальними характеристиками особистості учня молодшого шкільного віку, так і з впливом оточення, зокрема мікросоціуму, який має стимулювати творчу активність дитини доступними засобами. Не можна недооцінювати також фактору можливості оптимальної інтеракції системи «дитина-природа». У цьому зв'язку, перевага на боці сільських школярів, адже вони безпосередньо та регулярно взаємодіють з природою, отримуючи від неї і нові образи, і натхнення. Власне, роль і місце живої природи в житті дитини і є визначальною характеристикою, яка впливає на відмінність між роботами дітей з міської, селищної та сільської шкіл. Іншою, не менш важливою диференціюючою категорією є виховання. Адже ми мали справу і з міськими дітьми, які навчаються у школі практичного втілення ідей В. Сухомлинського, і з дітьми, які безпосередньо мають відношення

до Школи Радості, а також з дітьми, які є вихованими на традиціях нашого народу, старанно збережених західною частиною України. Власне, у цьому зв'язку, маємо зробити акцент на тому, що морально-етична сфера дітей є досить розвиненою, домінує емоційне сприйняття подій. Значний емпатійним потенціал, який яскраво виразився у процесі творчої роботи з авторським дидактичним посібником.

Загалом, маємо рекомендувати подібну форму впливу на процес розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку для використання у роботі сучасної початкової школи. Тож маємо акцентувати увагу на тому, що історико-педагогічна думка володіє необхідними характеристиками для впливу на процес розвитку творчих здібностей особистості учня молодшого шкільного віку і не має бути проігнорованою у руслі сучасної педагогічної інноватики, оскільки володіє необхідним творчим та морально-етичним потенціалом, збагачує індивідуальний моральний досвід дитини, розвиває мовлення та сприяє розвитку творчих здібностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костюк В. В. Творче самовиявлення особистості школяра у навчально-виховному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Заг. педагогіка та історія педагогіки” / Костюк Віктор Володимирович. – Луганськ, 1999. – 16 с.
2. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко ; за ред. О. О. Любара. – К. : Т-во “Знання”, 2003. – 450 с. – (Вища освіта XXI століття).
3. Науменко В. О. Літературне читання : Укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навч. укр. мовою : підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Віра Науменко . – К. : Генеза, 2014. – 176 с.
4. Палеха Ю. І. Основи психології та педагогіки : навч.-метод. посіб. / Ю. І. Палеха, В. І. Герасимчук, О. М. Шиян. – К. : Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджменту і бізнесу, 1999. – 154 с.
5. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : посібник / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2003. – 504 с. – (Альма-матер).
6. Сухомлинський В. О. Казки школи під блакитним небом / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1989. – 191 с.
7. Савченко О. Я. Літературне читання : програма для загальноосвітніх навчальних закладів (2–4 класи) [Електронний ресурс] / О. Я. Савченко, В. О. Мартиненко, В. О. Науменко, Н. М. Колеснікова, Л. І. Лаптева. – Режим доступу: http://osvita.ua/doc/files/news/87/8793/02_lit_chit.pdf.
8. Савченко О. Я. Літературне читання: підручник для 2 кл. / О. Я. Савченко. – К. : Освіта, – 2012. – 160 с.
9. Сараєва О. В. Педагогічна система В. О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сараєва Олена Вікторівна. – Херсон, 2007. – 250 с.
10. Сбруєва А. А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навч. посіб. / Аліна Анатоліївна Сбруєва, Марія Юхимівна Рисіна ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.
11. Сизоненко Г. Виховання як цілісна система / Г. Сизоненко // Українознавство. – 2001. – Чис. 1. – С. 84–93.

12. Сисоєва С. О. Творча педагогічна діяльність вчителя: ознаки і методи / С. О. Сисоєва // Обдарована дитина. – 2005. – № 4. – С. 6–14.
13. Сікорський П. І. Педагогічні роздуми після II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти / П. І. Сікорський // Українознавство. – 2002. – Чис. 3. – С. 94–97.
14. Сухомлинский В. Сердце отдаю детям / В. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1984. – 288 с.
15. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – 670 с.
16. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – 640 с.
17. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 638 с.
18. Сухомлинський В. О. Вічна тополя : казки, оповідання, етюди : для дітей мол. шкіль. віку / В. О. Сухомлинський ; упоряд. О. Сухомлинська ; заг. ред. Д. Чередниченка. – К. : Генеза, 2003. – 272 с.
19. Сухомлинський В. О. Етика взаємовідносин у шкільному колективі / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1977. – № 11. – С. 77–89.
20. Ткаченко Г. М. Слово як засіб духовного збагачення школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / Г. Ткаченко // Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 158-159.
21. Явоненко М. В. Система творчих завдань міжпредметного характеру як засіб розвитку літературно-творчих здібностей молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Явоненко Марина Валеріївна. – Чернігів, 2007. – 285 с.
22. Як допомогти дитині стати творчою особистістю / упоряд. Л. Шелестова. – К. : Ред. загальнопед. газет, 2003. – 112 с.
23. Ямницький В. М. Вплив емоціогенних ситуацій на творчу діяльність учнів / В. М. Ямницький // Розвиток творчої особистості в системі безперервної освіти : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 1995. – С. 84–86.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

ЧИТАЦЬКИЙ ЩОДЕННИК ПОВЧАЛЬНИЙ

Любий друже!

У цій книжечці ти знайдеш різні історії про діток. Можливо, щось подібне траплялося із тобою. А, можливо, щось інше, але теж дуже цікаве? Поділись, будь ласка, зі своїм читацьким щоденником і тоді твоя історія зможе стати віршиком, який колись прочитають інші дітки. Сподіваюсь, тобі буде цікаво працювати і ти зробиш свій щоденничок найцікавішим та найяскравішим.

Лялька

*Лялька стрічку розв'язала
І нікому не сказала,
Деся поділа черевички –
В лад поставить нема звички.*

*Личко й ручки забруднила,
Що й впізнати нема сили,
Добре, що є в неї Юля,
Хоч маленька, а чистюля.*

-
1. А у тебе є улюблена іграшка? Намалюй її, будь ласка.
 2. Чому ти любиш бавитись цією іграшкою? Яка вона?
 3. Чи сподобалась тобі Юліна лялька? Що їй можна порадити?
 4. А ти не забуваєш умиватися зранку? Чи бережеш свій одяг та взуття?

Улюблена книжка

*Прокинулось сонце
Й мене розбудило.
Воно усміхнулось –
Мені ж світ милий.*

*Улюблена лялька
Розплющила очі,
А я з нею гратись
Сьогодні не хочу.*

*Зайчисько, ведмедик,
І песик, і киця –
Всі кличуть погратись
Хутчіш, не бариться.*

*І мультик цікавий,
Напевно, не знаю,
Бо є в мене справа –
Я книжку шукаю.*

*Улюблена книжка,
Яскраві малюнки
І кращого бути
Не може дарунка!*

*Хай ляльку тепер
Забирає Оленка.
Я вмію читати,
Вона ж – ще маленька.*

-
1. А ти любиш читати?
 2. Хто навчив тебе читати?
 3. Яка твоя улюблена книжка? Чому вона тобі подобається?
 4. Про що потрібно не забувати, перш ніж взяти до рук книжечку?
 5. Чого з книжечкою не можна робити?

Господинька

*Кличе мама, кличе тато,
А у мене справ багато!
І бабуся каже з танку
Бігти хутко до сніданку.*

*Ну невже ж незрозуміло,
Що не все я ще зробила?
Я доросла – маю справи,
Та хіба їм це цікаво?*

*Треба ще помалювати,
Ляльку Любу відшукати,
Відвести у дитсадок,
Назбирати ягідок,*

*З Галочкою посваритись,
Ледь за ляльку не побитись,
Сіре кошеня спіймати,
Молоком нагодувати.*

*З Галочкою помиритись,
Іграшками поділитись,
Ляльку з дитсадка забрати,
Вмить, вдягти й погодувати.*

*Випрать сукню і спідничку,
Зав'язати гарну стрічку,
Іграшки покласти спати,
Коліскову заспівати.*

*І це тільки половина:
Поділити апельсина,
А, можливо, й знов побитись,
Щоб одразу помиритись.*

*А іще... всього багато,
Що неможна і згадати.
Ось такі у мене справи.
А дорослим це цікаво?*

-
1. У дівчинки, про яку написано віршик, так багато справ. А у тебе їх також багато?
 2. Які обов'язки є у тебе вдома?
 3. Що ти любиш робити найбільше?
 4. Які завдання тобі не подобаються?
 5. Якими прикметниками можна охарактеризувати дівчинку?

Сон

*У павутині сну спіймалась казка,
Її бабуся, стиха, розказала.
– Розкажи іще одну, будь ласка, –
З ліжечка Оленка цвірінчала.*

*– Та вже спи – он місяць заглядає,
Рогом золотим у шибку стука.
Колискову зіронькам співає.
Засинай, – але мала не слуха:*

*– Розкажи, бабунечко, рідненька!
Ну одну останню! Більш не треба.
Розкажи малесеньку одненьку!
Буду я слухняною у тебе.*

*– Ну вже добре, слухай, – друга казка
В сон закутує по самі вуха...
Свічка на столі повільно гасне,
Приспана, вищухає завірюха.*

-
1. А ти любиш, коли тобі читають казку перед сном?
 2. Тобі читають чи раніше читали казки? Хто?
 3. Яка казка тобі найбільше подобається?
 4. Намалюй улюбленого персонажа казки, яка тобі подобається?
 5. А ти любиш читати казки вголос для меншого братика, сестрички чи для ляльки?

Сонячний зайчик

*Сонячний зайчик сидить на стіні
І посміхається хитро мені.
Де ж в нього вушка? А хвостик? А вуса?
Зараз сама підійду й розберуся!*

*Дійсно нема! Тільки пляма руда!
Добре, що фарби є в мене й вода...
Вушко одне і вже друге є вушко,
Ще й домалюю йому капелюшка.*

*Хвостик і лапки. Чотири, як слід.
Вуса й морквинка смачна на обід.
Справжній зайчисько тепер на стіні!
Сонце всміхнулось, чому ж мама – ні?*

-
1. А чому мама не посміхнулась, побачивши таку картину?
 2. А ти любиш малювати?
 3. Намалюй сонячного зайчика, якими ти його уявляєш?
 4. Де можна малювати, а де – ні?
 5. Як ти думаєш, чим закінчилась ця історія? Що сказала чи зробила мама?

Синичка

В моє вікно постукала синичка
І я її в впустила не забарилась
Вона така проворна невеличка,
В кімнаті дуже зручно умостилась.

Я думала – у мене жити хоче
І ліжечко маленьке майструвала,
Та тільки пташка крильцями тріпоче –
Нехай летить – її я не тримала.

Тепер щодня у гості прилітає,
Їсть ласощі із рук і не тремтить,
Бо знає – птахів я не ображаю,
А як допомагаєш птахам ти?

-
1. Як ти допомагаєш взимку птахам?
 2. Навіщо їм потрібна наша допомога?
 3. Добре чи погано вчинила дівчинка? Чому?
 4. А як би ти вчинив на місці дівчинки?

М'ячик

*Веселий є у мене м'ячик
І, знаєте, такий терплячий:
Ударю – високо стрибає,
Не плаче і не нарікає.*

*А ще є в мене брат Андрій,
Та він, чогось такий плаксивий!
Ледь стукну – і одразу плаче.
Чого він не такий, як м'ячик ?*

-
1. То чому ж Андрій не такий, як м'ячик? Чому він плаче, коли братик його б'є?
 2. А чи можна битись? Чому?
 3. У тебе є братик чи сестричка? Ви часто сваритесь чи б'єтесь?
 4. А як ви миритесь?
 5. Який висновок можна зробити із цього віршика?
 6. Намалюй до нього ілюстрацію.

Сама вдома

*На роботу поспішають,
А мене – саму лишають.
Сумувати нецікаво –
Відшукаю собі справу!*

*Шкода, ножиць щось немає!
Нащо мама їх ховає?
Відшукаю – я така,
Хоч маленька все ж метка.*

*До обід змайструю зранку
Надзвичайну витинанку!
І похвалять неодмінно,
Бо зроблю я все відмінно.*

*Ножиці знайшла – до справи!
Працювати так цікаво...
Вже і мама на порозі
І чому ж вона в тривозі?*

-
1. Чому стривожилась мама?
 2. Чи добре вчинила дівчинка, коли вирішила порізати скатертину?
 3. А ти теж бешкетуєш, коли залишаєшся вдома?
 4. Як ти думаєш, чим закінчилась ця історія?
 5. Що можна порадити дівчинці?

Пластилінія

*Відкрию я нову країну,
Ви не були ще в тих краях.
Там все-усе із пластиліну
І зветься Пластилінія.*

*Беру коробку пластиліну
І починаю працювати,
Як буде вільная часина
Заходьте – буду вас чекать.*

-
1. А ти любиш ліпити з пластиліну?
 2. У тебе вдома зберігаються вироби із пластиліну чи солоного тіста?
Намалюй їх.
 3. Якою ти собі уявляєш Пластилінію? Яких кольорів більше використано для її створення?

Зима

*Зима сніжинки розкида,
Спіймати хочу... от біда,
Такі чудові – любо глянуть,
Ледь доторкнусь – відразу тануть.*

*А у зими які долоні?
В її руках не тане сніг.
Мабуть, від холоду, червоні,
Стомилися носити міх.*

*От я допомогти ї хотіла,
Вона ж говорить: «Я сама».
Її рукавички залишила,
Не застудилась, щоб зима.*

-
1. Якими прикметниками можна описати дівчинку?
 2. А ти не забуваєш взимку вдягнути рукавички, коли йдеш на вулицю?
Навіщо їх потрібно одягати?
 3. Якою ти уявляєш зиму, після того, як прочитав віршик? Намалюй її.
 4. Чи добре вчинила дівчинка, що залишила зимі свої рукавички?

ЧИТАЦЬКИЙ ЩОДЕННИК ОСОБЛИВИЙ

Любий друже!

Книжечка, яку ти зараз тримаєш у руках, зовсім незвичайна, адже її автором скоро станеш і ти. Що для цього потрібно? Зовсім небагато – уважно читати, відповідати на запитання, виконувати завдання.

Твоя допомога дуже-дуже потрібна таким діткам, як дівчинка, про яку ти прочитаєш віршики. До речі, вигадай їй ім'я, а також назву цієї книжечки.

Тож бажаю тобі успіху, натхнення і терпіння у роботі!

*Я така, як всі малята:
В мене мама є і тато,
Є і братик, і сестричка,
Та навколо мене – нічка.*

*Дуже я погано бачу,
Іноді сиджу і плачу,
Бо мене не розуміють,
Тільки ображати вміють.*

*Не бажують зовсім гратись
І за що мене боятись?
Я ж така, як ви, малята,
Будем товаришувати?*

-
1. Як ти вважаєш, чому до цієї дівчинки так ставляться інші діти? А як би ти поставився (поставилась) до неї?
 2. Чому з нею бояться гратися?
 3. Якою уявляєш дівчинку, про яку йдеться у вірші? Намалюй, будь ласка, її.

*Вже дорослі брат з сестрою
І не граються зі мною.
От і граюсь з кошеням,
Воно ж тільки "няв" та "няв".*

*Нецікаво! В двір піду,
Можє, друзів там знайду.
Аж дивлюсь – в дворі малеча,
Граються м'ячем, до речі.*

*– І мене візьміть погратись,
Буду дуже я старатись.
– Та ти що! Ти ж в окулярах –
Для команди справжня кара!*

-
1. Які почуття викликає у тебе дівчинка?
 2. Якими прикметниками можна описати її стан? Запиши їх, будь ласка.
 3. А якими прикметниками ти охарактеризуєш дітей, які відмовилися з нею гратися? Чому саме ці слова ти дібрав?

*Я люблю ходити до школи,
Та боюся як ніколи –
Ображають, наче кара,
Проклятуці окуляри!*

*А без них... без них не бачу.
Я сиджу і тихо плачу...
Дивляться, як на примару.
І завіщо така кара?!*

*Я ж така, як інші діти,
Хочу гратися й дружити.
Гри умови зрозумію,
Вас не підвести зумію.*

-
1. А як би ти поставився до дівчинки, яка носить окуляри, якби вона була твоєю знайомою чи навчалася в одному класі з тобою?
 2. Можливо, у тебе є такі знайомі? Напиши про них.
 3. Як би ти допоміг цій дівчинці? Вигадай цікаву гру для неї.

*Я шукала вільну парту,
Та сказали, що не варто –
Вільну парту я знайду
Лиш останню у ряду.*

*Що ж... нехай – сиджу сама,
Та й тут спокою нема –
Літачки мені жбурляють,
Кепкувать не припиняють.*

*Розпочавсь урок – я плачу,
Дошки здалеку не бачу.
Вчителька все зрозуміла
І мене пересадила.*

-
1. Як ти вважаєш, чому діти так повелися з дівчинкою? А як би повівся ти на місці дівчинки? А на місці її однокласників?
 2. Як ти оцінюєш вчинок учительки?
 3. Намалюй ілюстрацію до цього вірша.

*Йду додому я з уроку,
Раптом: "Гей, чотириока!", –
Крикнув капосний хлопчисько
І штовхнув, пробігши близько.*

*Впав портфелик у калюжу –
Засмутилась дуже-дуже
І додому, щоб не бачив
Тут ніхто, як гірко плачу.*

*Ну а вдома: "Де ходила?
Чом портфелик забруднила?"
Я сказала : "Поспішала,
Зачепилася і впала..."*

-
1. Яке враження справив на тебе хлопчик?
 2. Чи правильно зробила дівчинка, що не розповіла вдома правду? А як би вчинив ти на її місці?
 3. Що тобі хотілося б намалювати, прочитавши вірш? Намалюй, будь ласка.

*А вночі мені наснилось :
Окуляри геть розбились,
Без них бачила чудово –
Зовсім я була здорова!*

*Йшла по стежці, рвала квіти,
Так хотілося радіти,
Було друзів в мене море –
Не страшне ніяке горе.*

*Я прокинулася ... не бачу,
От в подушку тихо й плачу.
Окуляри сумно – блись...
Чи ж скінчиться це колись?*

-
1. Як ти вважаєш, чому в дівчинки немає друзів?
 2. Як їй можна допомогти? Що б ти порадив?
 3. Дай відповідь на запитання дівчинки і намалюй, якою ти уявляєш її в майбутньому.

*Вчора ручка в мене впала,
Довго я її шукала.
Однокласники сміялись –
Помогти їй не намагались.*

*Та зайшла у клас Маринка –
Носову дала хустинку,
Швидко ручку відшукала
І в пенал мені поклала.*

*Дивувались інші діти:
– Чи нема чого робити?!
Та вона зі мною сіла
І дружити захотіла.*

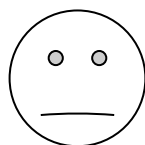
-
1. Як ти оцінюєш вчинок Маринки? Як вважаєш, чому вона так вчинила?
 2. Як би ти повівся в такій ситуації?
 3. Якою уявляєш Маринку? Намалюй її, будь ласка.

*Дивувався увесь клас –
І чому це дружба в нас?
Кому треба ця морока?
А ми разом вчим уроки,*

*Разом граємось, читаєм,
Таємниці довіряєм.
Разом ходимо до школи
І не сваримось ніколи.*

*Шкода, всім не зрозуміти,
Що ми вмієм так дружити.
А ми дружимо і край –
Таку дружбу відшукай!*

-
1. Як ти вважаєш, чому дівчатка так здружилися?
 2. Чому решта класу дивується цій дружбі?
 3. Розмалюй обличчя, яке, на твою думку, виражає настрій дівчинки (вірша).

*В клас заходжу, аж Людмила:
– Математику зробила?
– Так. А що? – А я не можу.
Ти мені не допоможеш?*

*– Залюбки! Ти як робила? –
І робота закипіла!
Люда все зробить змогла,
Трішки я допомогла.*

*"Ти хороша, – каже Люда, –
Я дружить з тобою буду".
Далі тихше: "Якщо ти
Нас за витівки простиш".*

-
1. Як ти вважаєш, чи правильно вчинила дівчинка, не відмовившись допомогти Людї?
 2. А як би в такій ситуації повівся ти?
 3. Напиши, чим, на твою думку, могла закінчитись ця історія.

ФРАГМЕНТИ РОБІТ УЧНІВ

У вварагато, що синишка, плаче
таму, що діти каталися і
розрушили гніздо. Мені сподобалась
сія. Оповідання вчить, щоб діти
не каталися там, де гніздечка, не
турбували птахів, коли вони
висиджують пташенят.

Редко попервонів тапуцьо він
не сам переробив завдання,
а його заставила мама. Я

любно виконувати уроки з чита-
ння тапуцьо треба читати і
дізнаватися багато цікавого.

У мене дівчинка викликає
покуття жаб, що вона
співецька. Я сказала їй, що
конвалія квітка красива, ніжна,
має квіточки, як дзвіночки, які
бджелки і матюк гарний запах.

В.О. Сухомлинський

Тільки живий

Красивий

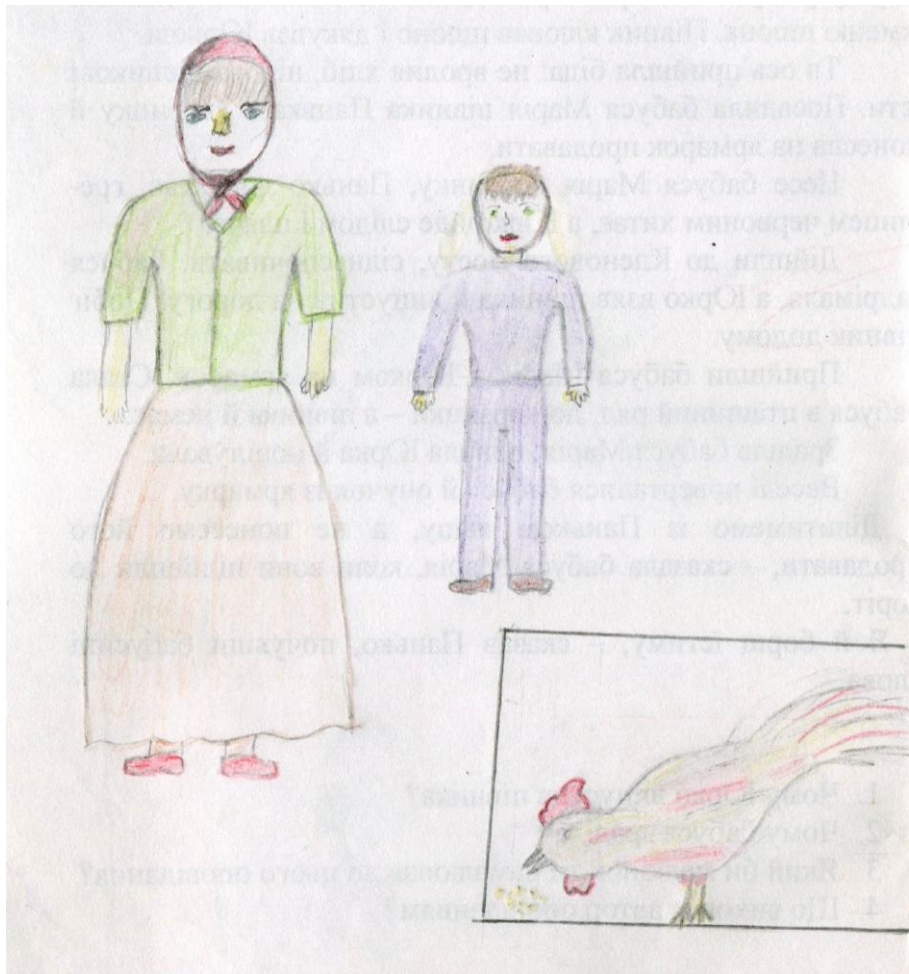

Мене вразило, що хлопчик
врятував кошеня, що його
турбує все ксиве. Зайкото
не трапалося таке як
з хлопиком. Головна думка
сповідання в талу, що цей
зміст вчить любові, бережливості
відносно до братів наших
менших.

1. Зорко найкращий друг півника Ганка, тому що вони продали півника по невеликим годівкам.
2. Бабуся з'явила тому що Зорко врятував півника.
3. Її камаювала, бабуся і хлопчик і півника.
4. В околиці автор розповідає бересту природу.

СВІТ

ЦІКАВИХ

ОПОВІДАНИЙ

2. Якби я був на місці хлопчика,
то не чіпав би метелика.

3. Метелик красивий тільки живий!
Маму, що ми можемо спостерігати,
як трілоцуть його крильця.

4. Головна думка оповідання в тім, щоб
не знищувати живу природу заради
свої цікавості.

Прочитавши сповідання, я прониклась співчуттями до сільної дівчинки. Адже вона не могла бачити красу оточеної природи, її багатство і щедрість.

Яка квітка конвалії? Для сільної дівчинки пояснити це важко. А взагалі, це найкращі весняні квіти, з чудовими ароматами. Серед великих темно-зелених листків виростає стрілка з білими сріблястими оздобками. Квітне вона недовго, тому зривати її не треба. Конвалія занесена до Червоної книги.

Робота учениці 4-В класу
Пашенко Катерини

2. Я б добре подумала перед тим, як ловити метелика. Чи не завдам я шкоди йому? Краще спостерігати б за ним на відстані.

3. Метелик красивий нам зовсім тоді, що він сидить на квітці, трігоче крильцями і затисне квіточку, несе в душу радість своєю неповторною красою.

4. Галочка думка отовідання, що хлопчик не подумав і вбив метелика, він знищив красу природи, її дитя. Він зрозумів свою помилку але було пізно — метелик загинув.

Було неймовірно цікаво і захоплююче працювати над збіркою. Крім ще ніколи я не був спів-автором книжечок, які будуть друкуватися. Вдячний Павленко О.В. за надану таку можливість. Це є дуже добре!

ЗМІСТ

ВСТУП	3
МОРАЛЬНА СФЕРА ЯК ВЕКТОР ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	5
ЗМІСТ ДИДАКТИЧНОГО ПОСІБНИКА	14
АНАЛІЗ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ	22
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39
Додаток 1. ЧИТАЦЬКИЙ ЩОДЕННИК ПОВЧАЛЬНИЙ	41
Додаток 2. ЧИТАЦЬКИЙ ЩОДЕННИК ОСОБЛИВИЙ	48
Додаток 2. ФРАГМЕНТИ РОБІТ УЧНІВ	53

Навчально-методичне видання

БАРНИЧ
Оксана Вікторівна

ВИКОРИСТАННЯ
ХУДОЖНЬОЇ СПАДЩИНИ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ
(З ДОСВІДУ РОБОТИ)
МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Технічний редактор *О. Клімова*

Комп'ютерна верстка
та макетування *О. Клімова*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.*

Підписано до друку 27.11.2014 р. Формат 60 x 90 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 3,95. Обл.-вид. арк. 2,5.
Наклад 100 прим. Зам. № 747.
Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка.
14013, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208.
Тел. 65-17-99.
chnpu.tipograf@gmail.com

